

## I.

### Erdélyi alchimisták.



szellemi élet első nyomainak számbavehető idején, Európaszerte az aranycsinálás lázas hóbortja tartotta fogva a középkori mysticizmus sallangjával felcicomázott elméket. Nem volt társadalmi rend, ahová „aranyláz” be ne fészkelődött volna, nem volt tudomány, amelyet a csalóka ragyogású tan el ne kábított volna. A „Bölcsek kövének”, annak a csodaszernek, amely minden betegséget meggyógyít, minden nemes fémeket arannyá változtat, a keresése, feltalálásának a hite nagy elméket, józan és világosan látó lelkeket ejtett hatalmába s nagy vagyonokat pusztított el. Még a jóval későbbi idők során Lavoisiernek korszakot alkotó tevékenysége sem volt képes befolyásolni a rajongókat, az Alchimistákat, sőt a kémianak a legújabb időben produkált csodás alkotásai sem győzték meg azokat, akik még mindig hisznek pl. a higanyból való aranycsinálás lehetőségében, transmutációjában.

Az alchimiának nevezett művészet eredete mélyen belenyúlik az ó-kor misztikus homályába s állítólag „Hermes Trismegistos”<sup>1</sup> (K. u. 280.) egyiptomi paptól származik. Az egyiptomiaktól a görögök, majd a rómaiak, később az arabok s a germánok vették át ezen ismereteket. Hasonlóképpen „a Chémia vagy Chymika” szót is, mely alatt a negyedik században, a fémek nemesítésének a művészetét értették.<sup>2</sup>

Az a hit, hogy a bölcsek köve előállítható, elsősorban Aristoteles tanával állott okszerű összefüggésben. Aristoteles szerint az anyag egy, amelynek tulajdonságait emberi erővel lehetséges bizonyos műveletekkel módosítani, megsemmisíteni, – helyettök újakat előidézni. Számos tény igazolni látszott Aristoteles tanait. Ime egy példa: egyes

<sup>1</sup> *Dr. Orient: Beiträge zur Geschichte der Alchemie in Kremenitz. Pharm. Post Wien. 1927. No. 32. 33.*

<sup>2</sup> *Ruzitska Béla dr.: A Bölcsek köve. Gyógyszerészeti értesítő; Budapest, 1900. 99. 1.*

bányákban kékes-zöld színű folyadékot találtak a régiek, melyben minden vas tárgy vörösrézévé változott, egy más esetben a réz cinkkel összeolvasztva olyan lesz, mint az arany, stb., ami Aristoteles tanát, az anyag transmutációját igazolta. Ezek a feltevések, az ilyen és ehhez hasonló tények és anyagváltozások biztosították azután az alchimiának, e talizmánnak tizenöt századon keresztül tartó hatalmát.

Kopp,<sup>3</sup> a kémia történetének klasszikus írója az alchimiáról a következőket írja: Az alchimisták feladatuknak főképp két titkos szer előállítását tekintették, amelyekkel azután a fémek nemesítése véghezvihető. E szerek egyike, a nagy magisterium (vörös oroslán, vörös tinktura, nagy elixir) a fontosabb, nemcsak ezüstöt, hanem nemtelen fémeket is, mint például ólmot, higanyt arannyá változtat. E szernek az alchimisták nemcsak fémmesítő hatást tulajdonítottak, hanem azzal a képességgel vélték felruházottnak, hogy minden betegséget meg is gyógyít, véneket megifjít, az életet meghosszabbítja stb. Ez utóbbi esetben azonban feloldva és hígítva, kis adagokban, mint iható aranyat (aurum potabile) kell használni. Ha a készítménynek mindezen tulajdonsága megvan, akkor a bölcsek köve (az élet panaceája) nevét viseli. A másik titkos szer, a kis magisterium (fehér oroslán, fehér tinktura) csakis ezüstté változtatja a nemtelen fémeket.

Hogy szert tehessünk a bölcsek kövére, első sorban is a legfontosabbat, az őszanyagot a materia primát kell megkapnunk. Ha megvan az őszanyag, akkor a többi már gyerekjáték, mondták a materia primát kereső aranycsinálók, a legrégebb időtől a legújabb korig. A materia primából a bölcsek mercurja készül (mercurius philosophorum, materia prima, matura, chaos, aroth nevet is adtak; egyik alchimista, Rogen Baco leo viridisnek, zöld oroslánnak is nevezi). A bölcsek merkurja azonban lényegesen eltér a közönséges higanytól, mondják az alchimisták, mert ha bizonyos anyagokat teszünk hozzá, a benne lévő erő fel szabadul, s ez az anyag a bölcsek aranya, amely szintén nagyon különbözik a közönséges aranytól. E két aranyat most már egymással keverjük, a keveréket pedig a levegő elől elzárva, csekély hőnél, hosszabb ideig pállítjuk. E folyamat a cineratio (putrefactio, corruptio, az anyag elaltatása, megölése), amelynek terméke a caput corvi, hollófejnek nevezett fekete test. Erre a digerálást folytatjuk, minek folytán a fekete test fehérré változik. E műtét albificatio

<sup>3</sup> Hermann Kopp: Geschichte der Chemie. Braunschweig 1844. II. 225. Schwarz Ignác: Magyar alchimisták, Terra. Tud. Közlöny. Budapest, XXIII. köt. megjelent fordítása

tio (resurrectio, ébresztés, tisztítás), a kapott termék pedig fehér hattyú nevet visel. Ezután erősebb tüzet használunk, mire az anyag sárga, végre fénylő vörös színt ölt: s ezzel a bölcsek kövének előállítását teljesen be van fejezve.

Hogy az erdélyiek között is találunk alchimistákat, annak okát főleg abban találjuk, hogy az erdélyiek a külfölddel, főképpen az alchimiát nagyon is űző Németországgal összeköttetésben állottak. Erdélyt számos utazó járta be, a többek között 1531. táján<sup>4</sup> a nagyhírű orvos-chemikus, Paracelsus, aki közép európát bejárva, útjába ejtette Erdélyt és Magyarországot is.

Az erdélyi hegyek dús ércei, folyóinak arany tartalmú homokja, értékes anyagot képezett a vándor alchimisták transmutációjában. Az alchimiának általános elterjedéséhez még hozzájárult továbbá az uralkodóktól való támogatás is.

Már a XV-ik században Zsigmond király udvarában foglalkoznak alchimiával, sőt, amint Laaz János cseh alchimista – aki a királynőt 1440. körül meglátogatta – beszéli, hogy Zsigmond király neje Borbála „A szent művészet e női híve” rézből és arzénből ezüstöt állított elő; színaranyat pedig réz és ezüst hozzá tételével.

Miksa magyar király uralkodása idején, de különösen fiai, II-ik Mátyás, főleg pedig II-ik Rudolf uralkodása alatt az aranycsinálás mestersége nagyban fellendült. A históriából tudjuk, hogy II-ik Rudolf császár Prágában visszavonulva idejének legnagyobb részét tudományos kedvteléseinek, főleg pedig a csillagászat és alchimia titkainak kutatására fordította, Prágai udvara központja az alchimiai törekvéseknek, tanyája a kor legjelesebb tudósainak, ahol a legjelesebb csillagászt, Keplert, stb. találjuk. Gyönyörű laboratóriumot emeltet és ő maga is szorgalmasan dolgozik Adeptusai társaságában, akik között ott találjuk e kor leg-híresebb alchimistáját, a lengyel származású Sendivogiuist is.

A bölcsek kövének megtalálására szánt ezer meg ezer kísérletet nem ok nélkül hajtották végre az alchimisták. Aki ezt megtalálандja, annak a bölcsek köve nemcsak aranyat, dicsőséget nyújthat, hanem a mi mindennél értékesebb, módot a mesés gazdagság élvezésére; állandó és tetszésszerű színdarabokon nyújtható életet ad.

Az alchimisták elszaporodásával a XVII. században egy nemzetközi társulat „Fraternitas roseae crucis” (Rózsakeresztesek társasága) alakult, amelynek székhelye Németország volt s még a XVIII-ik század végéig is fennállott.

E társulatnak, valamint valamivel később a XVIII-ik

<sup>4</sup> Dr. Strunz: Paracelsus in Oesterreich. Pharm. Post Wien, 1909. No. 14.

század végén megalakult úgynevezett „Hermetikus társaság”-nak több erdélyi is tagja volt, kik kollegáikat a keresve keresett kő felfedezésében buzgón támogatták, de emellett a csodagyógyítást is űzték. Lengyelországban maga a király állott az ilyen társulat élén. Erdélyben Temesvárott Sauvaigne, később Wreden voltak a kor fővezérei. E társaság a prima materia keresése céljából a növényeket, főleg pedig az emberi és állati váladékoknak legkülönbözőbb részeit vették előszeretettel vizsgálat alá, vagy végeztek ezekkel kísérleteket.

Mind az alchimiára, mind az alchimiát űző körökre legnagyobb csapást nem az alchimisták üzelmei ellen védekező kormányok mérték, hanem a természettudományok rohamosan fejlődése.

1768-ban Mária Terézia királynő a kuruzsló alchimistikus üzelmeknek szigorú rendelettel vetett véget. Ezen rendelet alól a hivatásos vegyészek kivétettek: azok pedig akik vegyi munkálatokkal foglalkoztak, csakis a császár királyi „Münzamt” (pénzbevéltő hivatal) által kiállított „Legitimatío” alapján tehettek. Jogosulatlanoknak készülékei elkoboztattak és szabadságvesztésre ítéltettek. Sehföld nevű bécsi alchimistát is kétes transmutatíós üzelmei miatt záratta be Temesvár várába, a királynő<sup>5</sup> 1746-ban, ahonnan azután őrei segítségével később megszökött. Az eddig ismert első erdélyi alchimista volt.

Erdélyi János – Joannes a Transsilvania – 1463–1500. között élt. Kezdetben a mauerbachi karthausiak rendházának volt tagja; később a menedékszírti (Lapis refugii, Szepes megye) kolostorba került, ahol rendtársai bizalma őt nemsokára apáttá tette. A tudományvágyó apátnak alchimiai törekvéseiben eleinte útfában állott a szegénység fogadalma és az egyházi tilalom: ámde ő mitsem törődve mindezekkel, buzgón űzte kedvenc foglalkozását. Éveken át türelemmel nézték alárendeltjei aranycsináló munkálkodását, de elvégre megunták ők is, annyival inkább, minthogy az alchimiai tűzében lassankint a kolostor vagyona is kezdett olvadozni és az apát hitegetése a deficitet nem fedezte, feljelentették tehát. Hivatkozással egyrészt a pápa ebbeli tilalmára, másrészt Kálmán király egyik rendeletére, amely szerint a kolostor javait pazarló főnök hivatalától megfosztassék, a buzgó alchimistát prioratusától felfüggesztették.

Oláh Miklós 1491–1568. esztergomi érsek. Édes apja, Oláh István, a Hunyadiakkal rokon román vajda családból származott, édesanyja Huszár Borbála. Nagyszében-

<sup>5</sup> *Jul. Bunzl*: Alchimistische Plaudereien. Pharm. Post Wien, 1891.

ben 1491-ben jan. 10-én született. Eleinte II-ik Ulászló király udvarában volt apród. Hivatása azonban a papi pályára vitte, ahol hamarosan pécsi kanonok, majd II-ik Lajos király és neje titkára lett. Egy ízben az özvegy Mária királynét Belgiumba kísérte s ez idő alatt alkalma volt a legnevezetesebb külföldi tudósokkal és írókkal megismerkednie.

Hogy Oláh Miklós is foglalkozott alchimiával, a budapesti egyetemi könyvtárban őrzött levele bizonyítja.<sup>6</sup> Weszprémi,<sup>7</sup> Than<sup>8</sup> is említi, hogy Paracelsusnak Tractatusai között egy sárga és egy vörös férfiről szóló párbeszéde található, melyben említést tesz Nicolaus Cibirensis-ről (Dialog von den Gelben und Roten Mann) és ez alkalommal a szerzőt „Reverendissimus Dominus Cardinalis-nak nevezi.

Melchior Miklós nagyszebeni származású alchimista, a XV. század végén, II-ik Ulászló király idejében élt. A XVI-ik század leghíresebb alchimistája Melchior Miklós volt, akit szebeni származása miatt „Cibirensis” melléknévvél illettek.

Kézirati munkája a következő címmel jelent meg: „Processus universalis tincturae rubedinis et albedinis alchymiae artis Magistri Nicolai Melchioris Cibirensis Transylvani. Sub forma Missae feliciter incipit<sup>9</sup> etc.” E mű mise alakjában és hangjában van írva<sup>10</sup> s úgyszólván bevezető imája az alchimiai műveleteknek. A mű, amint az a dedikációból kitűnik, II-ik Ulászlónak van ajánlva. Melchior ugyanis ezen alchimiai törekvéseivel nagyratörő terveket kötött össze: nem kevesebbet akart elérni, mint dobzse királynak aranygyártással megadni az eszközt „ad exstirpandum Turcas, Antichristum et omnes hostes ecclesie” (a pogány törökök és az egyház minden ellenségeinek a kiirtására).

Hogy szaktársainak minél több fejtörést okozzon, egyebek között a bölcsek kövének előállítását is elősorolja, mely mű kéziratban a bécsi cs. kir. udv. könyvtár kéziratai között van, Becher (János Joachim sz. 1635.) „Physica subterranea” című művében idéz Melchior alchimiai tractatusából egy részt s azt mondja: „Ab Archi-Praesulae Nicolao Melchioro Cibirensis Transylvan.”<sup>11</sup>

<sup>6</sup> Schwarz Ignác: Abafi Lajos szóbeli közlése alapján említi „Magyar alchimisták” című értekezésében. Term. Tud. Közl. Budapest, XXIII. köt. 61.

<sup>7</sup> Weszprémi: Succinta Medicorum Hungariae Transilvaniae Biografia (Cent 2, p. p. 2. 128. l.).

<sup>8</sup> Than Károly: Die Entwicklung der Wissenschaftlichen Chemie in Ungarn. Paul Diergang, Berlin. Beiträge aus der Geschichte der Chemie. 263.

<sup>9</sup> Figulus Benedek: Thesaurinella Olympia aurea Frankfurt. 1607. (I. r. 57. l.) című művében kiadva.

<sup>10</sup> Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. Bpest, 1902.

<sup>11</sup> Schwarz Ignác: Magyar alchimisták. Term. Tud. Közlöny. Budapest, XXIII. köt.

Melchior közepes korú férfiú volt, kinek arcképe a tudós hagyományos baretjával és talárjával ábrázoltan több kémiai műben látható.<sup>12</sup> „Melchior Cibinensis Ungarus Philosophus körirattal.”<sup>13</sup>

Erdélyi Dániel (Daniel de Transylvania) orvostudományok mellett alchimiával is foglalkozott s „Usufur” név alatt specialitást hozott forgalomba, amely Flórenc környékén divatossá vált s minden gyógyszerárban kapható volt. E panacea annak dacára, hogy sok aranyat tartalmazott, nem volt drága. Erdélyi betegek számára az orvosságokat mindig maga készítette, ezekhez minden egyes esetben usufurt hozatott, melyet azonban mindig megtartott. Erdélyi I. Cosmus toscaniai nagyherceget (1537–1569.) ezzel az usufurral egy alkalommal alaposan rászedte.<sup>14</sup> Erdélyi ugyanis azt ajánlotta a nagyhercegnek, hogy megtanítsa az aranycsinálásra, melyet a nagyherceg örömmel fogadott. Erdélyi mindazon eszközöket és anyagokat, amelyek az aranycsináláshoz szükségesek, előírta, természetesen nem felejtve ki saját specialitását, az aranyat, bőven tartalmazó usufurt sem. A nagyherceg, miután a kísérletből meggyőződött, hogy az előírt anyagokból és eljárással aranyat lehet készíteni, az alchimistát örömeiben 20.000 arannyal ajándékozta meg. Erdélyi a könnyen szerzett aranyakkal Franciaországba szökött s innen adta tudtára a nagyhercegnek, mily módon csapta be őt.

Ugyancsak a XVI-ik század elején élt Kolozsvári C e m e n t e s J á n o s<sup>15</sup> (1530–1586.), aki nevét valószínűleg születési helye és foglalkozása után, – amint az a XVI-ik században szokásban volt, – írta. (Negotium Joannis Cementary. In tempore pestis qui fuit Anno Domini 1530.)

Cementes nem volt alchimista, hanem komoly foglalkozást űző hivatalnok. Eleinte ötvös volt, amely mesterséget annak idején Kolozsvárt és Erdélyben számosan gyakorolták. Később a pénzverdében kapott alkalmazást. A nyugat-európai műveltség akkori színvonalán állott. Anyanyelvén és deákon kívül bírta a német nyelvet is. Kémiai ismeretek tekintetében semmiben sincsen hátrább, mint a Nyugat legtekintélyesebb korifeusai. Ezért volt érdemes e sorok keretén belül róla is megemlékezni.

<sup>12</sup> *Maier Mihály*: *Symbola aurae mensae duodecim nationum*. 1617.

<sup>13</sup> *Stolcius Daniel*: *De Stolzenberg; Hortulus Hermeticus*: kiadta Manget San, Sall. *Bibliotheca Chemica curiosa?* című művének II. köt. 900. oldalán.

<sup>14</sup> *Schwarz Ignác*: *Magyar alchimisták*. Term. Tud. Közlöny. Budapest, XXIII. köt.

<sup>15</sup> *Herzfelder Armand Dezső*: *A kolozsvári Kodex*. Egy XVI. századbéli kémiai kézirat ösmertetése. Budapest, 1897.

Bánfi hunyadi János (Bánfi Hunnadies 1644.), akit egyszerűen Hans Hungar-nak neveztek, az angol alchimistákkal állott nagy barátságban.<sup>16</sup> Annyit tudunk róla, hogy Nagybányán született s apja már előbb 1633-ban Londonban tartózkodott. A férfikorban levő fia a legkiválóbb alchimistákkal állott összeköttetésben. Londoni tartózkodása alatt a Gresham collegium tanára is volt. Később Arthur Dee london híres alchimistájának a fiával, – aki az alchimista művészet Erdélyben való elterjedéséről kívánt meggyőződést szerezni, – hazájába visszatértekor Amsterdamban meghalt. Weszprémi említést tesz arcképéről, mely a következő aláírással van ellátva: „Effigies Joannis Bánfi Hunniadi, Rivulensis Hungari, olim Anglo sectatoris in illustri Collegio Greshamensi Hermetice disciplinae sectatoris et philomathematici aet. 68. ann 1644. Gouzi delineavit V. Kollar fecit Londini.”

Báróczy (Bárótz) Sándor m. kir. testőr. 1735. április 11-én Ispánlakán, Alsófehérmegyében született, ahol atyja Bárótz Sándor megyei adószedő volt; iskoláit Nagyenyeden elvégezvén, az erdélyi kancelláriánál nyert alkalmazást. Mária Terézia királynő felállítván a magyar testőrséget, abba 1760. szeptember 20-án felvétellett. Később teljesen az alchimiára fordította minden idejét, s mondhatni egész lélekkel ezen tanulmányoknak élt. Egyik franciából fordított műve a következő címmel jelent meg. „A mostani Adeptus, vagyis A szabad kőművesek Valóságos Titka. Frantziából fordította Bárótz Sándor. Magyar nemes testőrző. 1810.”

E műnek előljáró beszéde a következőképen hangzik:<sup>17</sup>

„Igen sokra terjedne és valósággal többre menne ez az Előljáróbeszéd, hogy sem maga a könyv, melynek elejébe tetették, ha mindazokat a „Módokat”, melyeket az Alchymisták, céljok elérésére elkövetnek hosszasan előbeszéllesem: úgy is koránt sem tzelom az arany tsinálásnak mesterségét tanítani, hanem egyedül tsak tehetségét megmutatni. És minthogy ez a könyv úgy is nem a „via particularis”, hanem universalis, vagyis tincturáról emlékezik, hogy az Előljáróbeszédet a könyvnek értelméhez alkalmaztassam magam, is csak a tincturát és a metallumoknak általa lehető jobbítását

<sup>16</sup> Némely szerzők tévesen Hunyadi Bánfi Jánosnak nevezik. Kelemen Lajos az Erd. Múz Egyl. levéltárosának véleménye szerint ezen időben valóban élt Erdélyben Bánfihunyadi család. Az erdélyi származású Frank Adám Londonból 1697. szept. 21-én gróf Teleki Pálhoz írott levelében egy ízben érdeklődött is és tudakolta, hogy vajjon Bánffyhunyadi János a híres Bánffy, vagy a Hunyadi családból származhatott-e? A levél gróf Teleki László (a gyömrői) letétében, az Erd. Múzeum levéltárában van őrzés alatt.

<sup>17</sup> Természettudományi Közlöny. Budapest, 1888. évf. 281. lap.

veszem tzelomul, el hallgatván sok apró, találmányos munkáról.

A már megállapított valóság az egész Alchymika Respublicában, hogy mindenik metallumnak alkotó részei (partes constitutivae) vagynak.

Az ónból ugyanazt lehet kihúzni, amit az aranyból, ezüzből s a többiből, t. i. Mercuriust és sulphurt: egész különbségek tsak abból áll, hogy edgyik tisztább vagy tisztátalanabb, érettebb vagy éretlenebb részekből vagyon össze alkotva. Ezt a tisztább vagy tisztátalanabb, érettebb vagy éretlenebb voltából következőt különbségét a metallumoknak az Alchymisták az időnek tulajdonítják és azt erősítik, hogy az égi mozgások, melyeket a régiek Archeusnak neveztek, megindítván a „mercurius universalis által a” több testekben következőképen a kénesőben is, a mozgást természeti melegséget okoz, mint láthatni, hogy ha két darab fát sokáig egymáshoz dörgöl valaki, utollyára meg gyúl. Ez a természeti melegség meggyőzvé, vagyis, hogy jobban magarázzam magamat kiszárasztván a kéneső nedvességének egy részét, fekete ón, vagy mint némelyek hívják, ólom válik belőle. Ez a melegség tovább is folytatván érlelését, idővel fejér ón léssen belőle és ugy osztán hosszas idővel ezüst, végére arany.

Az Alchymistáknak ezen ítéleteket ugy látszik, hogy a tapasztalás is erősíti, mert minden fekete ónban, ha az ember a kápolnán megpróbálja egy kevés ezüstöt és aranyat talál benne.

Ha pedig az ónnak azon részét mely a próba alatt a kápolnába be szivárgott ismét megpróbálja még több ezüstöt és aranyat ad mint az első próbában mely azt bizonyítja, hogy a tűz melegsége még egy. részét megérlelte.

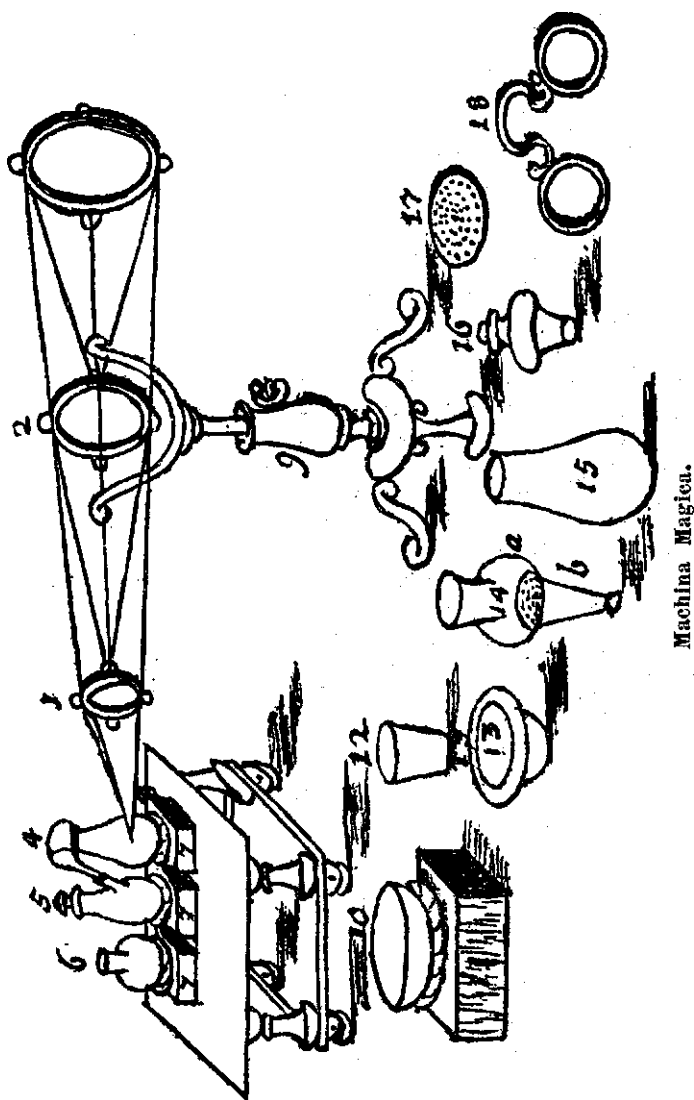
Második tapasztalás az, hogy a bányászok némelykor bizonyos éretlen erekre akadván, azt mondják, magok bányászai beszédgyek módja szerint: igen korán jöttünk (wir sind zu früh kommen) olyankor aztán ismét betöltik amit ástának, és sok esztendő mulva ujra oda menvén megérve találják metallumokat, és folytatták ásásokat.

Nem különben történik az is, hogy a gazdag ereknek végét érik; de megesmervén bizonyos jelekből, hogy idővel ismét fognak ezüstöt és aranyat adni, hasonlóképen betöltik és annyi esztendő mulva újjólag dolgozni kezdvé, ismét jutalmasan művelik. Ezekből elég nyilván kitetszik nemcsak az, hogy mindenik metallum ugyanazon részekből áll, hanem az is, hogy vagyon valami olyas a mi őket a melegséggel edgyüt neveli és érleli. Azért éppen nem lehet oly megfoghatatlan nagy tsudának tartani, ha ki valamely dolgot, maga nemében nagyobb tökéletességre viszen: annyival is inkább, hogy azt mindennapi tapasztalás is bizonyítja.



Salabszky József a múlt század vége felé laboráló, brassói lakos volt. Salabszky alchimistának már modernebb eszközökkel dolgozott de régi recipék szerint. Főtörekvése neki is az volt, hogy olyan tincturát állítson elő, melynek segítségével a nemtelen fémeket nemesekké (aranyrá) lehessen átalakítani.

A tincturát meggyőződése szerint elő is állította, csak az volt még hátra, hogy azt a lencsék segítségével (Machina



Magica) koncentrált napfényben, majd a hold fényénél kelőképen megérlelje.

Agyaggal bevont retorta óriásokból, lombikokból, olvasztó lencserendszerből (Machina Magica) és különféle praeparatumokból álló laboratóriumát, latin, francia és német nyelven írott XVI–XVII. századbeli kéziratokból és nyomtatványokból álló könyvtárát, Salabszkynek 1886-ban történt halála után, a kolozsvári tud. egyetemi kémiai intézete szerezte meg.<sup>18</sup> Az eszközök és készülékek leírását egy kis nyolcadrétű 60 számozott oldallapból álló, német nyelven írott kis füzetben találtam összefoglalva,<sup>19</sup> amelyet ismeretlen írója, valószínűleg a füzetben talált évszám idején 1757-ben írhatott s látott el a készülék rajzával. Szerző a rajzban feltüntetett készülékét és a hozzávaló eszközöket „Machina Magica et Vasa necessaria ad sequentes Operationes”-nek nevezi s pontokba összefoglalt rövid ismertetését a következő sorrendben és értelemben tárgyalja.

„Numero 1. 2. 3. a Machina lencsáját mutatja, ezek közül az elsőnek, 12 zoll, a másodiknak 14 zoll, a harmadiknak 16 zoll, a Diametrumja. Végül egyes műveletekhez 16, 20 egész 25 zoll, sőt ennél nagyobbak is vannak, aszerint, mily nagy tűzre van szükség. Ezeket szükséges egyenlő távolságú distancián felállítani, hogy az egyik Vocus a másikat s a Numero 4 Centruma érhesse, amelyben van. A Num. 5-be a spiritus párolog át; a Num. 6. közönséges friss vízzel töltött üveggolyó”. Num. 7. tölgy, vagy más keményfa alapzatnak való darabok. Num. 8. egy homok Cappella, Num. 9. vastag keményfa, mely a Capella céljának megfelelőleg ki van esztergályozva, erre lesznek a lencsék a Cappellával együtt felállítva. Num. 11. egy állvány, amelyre a csésze helyezhető. Num. 12. egy üveg tégely. Num. 13. egy üveg Capella. Num. 14. átluggatott, virágos üveg. Num. 13. egy üveg Capella. Num. 14. átluggatott, virágos üveg. Num. 15. közel egy liter ürtartalmú üveg, reá illesztendő. Num. 16. dugó. Num. 17. átluggatott üveg, ahoz tartozik. Num. 18. zöld szemüveg, ha nemes kövekkel, vagy más fénylő tárgyakkal dolgozunk.

Nota. Megakarom jegyezni, hogy ha a felhevített készülék fölé gyorsan közelgő borus felhő jönne, a Machina három üvegjét rögtön borítsd be kalap, vagy tetőalakú, flanellel bélelt viaszos vászonnal, különben elrepednek. Ezt soha, egy philosophus sem magyarázta meg. Hogy a kis füzet írójának a készülékkel csakugyan a p r i m a m a t e r i a

<sup>18</sup> *Fabinyi Rudolf*: Mult és jelen a kémiában. Értesítő az E. M. E. Orvos-Természettud. szakosztályából. 2892. XIV. k. II. füzet.

<sup>19</sup> *Dr. Orient Gyula*: Adatok az alchimia történetéhez Magyarországon. Orvos-Természettud. Értesítő. Kolozsvár, 1901.

megtalálása ezzel a bölcsek kövének előállítására s felhasználására volt a célja, legjobban kitűnik a szerző következő sorraiból:

„Bevezetésül és Machiának használatára nézve megjegyezzük, hogyan és mi módon készül a közönséges Spiritus-Mercur (amely különben más módon soha sem alakítható primum Ensé) Tedd a közönséges ♀ Y-t, ahogyan a Machina Magica 4. és 5-ikkel jelzett rajza mutatja, a lombikba, elébe pedig helyezz Recipienst,<sup>20</sup> ezek mögé ismét vízzel töltött golyót Num. 6. NB. Ennek a golyónak nyitottnak kell lenni és nem bedugva és amint fogy belőle a víz, tölts utána. Ha mindez megtörtént, igazítsd Machinádat a nap-sugárnak olyformán, hogy harmadik Vocus pontosan érje a lombikban levő ♀ Y-t, hogy az emelegével mozgásba hozhassa, s azt a sisakon keresztül hajtva, belőle „Lényeget” (spirit) alkosson. NB. A tapasztalt előtt különben is ismeretes, hogy minden gyors és erős tűz ártalmas, miért is megjegyzendő, hogy a Machinának úgy kell felállítva lenni, hogy a Vocus azonnal el ne érhesse a lombik belsejét és csak lassan-lassan közelítendő, amikor is a lombik tartalma teljes erejével emelkedik és a szedőbe, mint Spiritum vagy Aqua Viscosa megy át, amelynek ereje és hatalma van arra, hogy a fémes testeket „prima materiává” alakítsa át, azaz a testeket eredeti természetes őállapotukba terelje vissza, hogy a testi anyagból szellemi anyagot alkosson és azt az Artisták további céljaira és használatára megfelelővé tegye. Ha a Spiritus Mercurii a mi Magicus természetes tűzünkkel Vitrummá olvasható ezt Philosophiai üvegnek vagy könek nevezik,<sup>21</sup> s amellyel egyenként nagy dolgok vihetők véghez.”

Igy írja le a kis füzet szerzője a bölcsek kövének az előállítását. Hogy ez, készüléke segítségével sikerült-e neki, arról nem emlékezik meg, hanem inkább áttér a bölcsek kövének alkalmazására, melyekből szemelvények, alakjában kettőt mutatok be.

„Ad Corpus Humanum.”

„Tégy tehát, ezen vitrumból egy darabkát egy pohár borba, hagyd azzal 12 óráig állani, igyad ki, s várd be az izzadást; úgy ez a Patiensnek, valamint vizeletének sok tisztátlanságát fogja kihajtani, s az illetőt Isten segédelmével helyre fogja állítani.”

„Contra Pestem.”

„Pestis járvány idején és inficiált levegőben ez egy „Universalis Medecina” stb. stb.”

<sup>20</sup> Szedő.

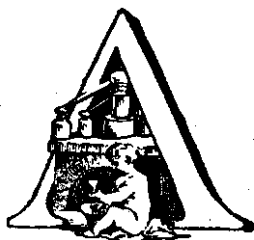
<sup>21</sup> Bölcsek köve.

A mult századok hóbortos rögeszméjének, az aranycsinálás mesterségének, a bölcsek köve keresésének világszerte művelői között, amint látjuk, voltak erdélyi származásúak, sőt Erdélyben működők is.

A fémek átalakításába vetett hit, már a XVIII. század második felében erősen megingott, különösen a józanul gondolkodók s a tapasztalati tényekkel számot vetők előtt, főleg pedig a chemiának rohamos fejlődéséből kialakult quantitativus analysis révén.

## II.

### Bethlen Gábor erdélyi fejedelem Alchimiája.



mult századok rögeszméjének, az aranycsinálás mesterségének gyakorlására szolgáló eszközök, régi könyvek, igen régi írásos emlékek boldog tulajdonosa volt Josef Salabszky, Kronstadt-Brassói lakos, egy XIX. századbéli alchimista. Ezeknek a ma már csupán kémiai történelmi értékkel bíró ereklyéknek örököse lett Zika Pál kolozsvári aranyműves, kinél egy alkalommal (1898-ban) egy kis füzetet vásároltam, melynek díszített címlapján ékeskedett Bethlen Gábor fejedelem neve, a következő rövidített címmel. „Richtiges Handbuch Bethlen Gábors Handelleit.”

A kis füzet címlapján és a füzet végén aláírás van, amelyet azonban nem tudván kibetűzni, a fejedelem és kora neves kutatójának, boldogult barátomnak, dr. Acsády Ignácnak mutattam meg. Acsády meglepődve forgatta a kis füzetet, majd örömmel kiáltott fel, hogy az aláírásból a fejedelem egykori kamarásának Csáky István grófnak a neve olvasható ki.

A kéziratnak Csáki eredeti írásával való összehasonlítása végett először Bunyitay Vince nagyváradi püspök, történészhez fordultam, majd ennek utbaigazítására Svaby Frigyeshez, Lőcse város levéltárosához, a Csáki kéziratok őrzőjéhez, mint a Csáki kézírásának kitűnő ismerőjéhez. Svaby, különösen pedig Kelemen Lajos, az erdélyi múzeum könyvtárának levél és kéziratárosa a kézirat vízjegyének az Erdélyi Múzeum levéltárában levő gr. Kemény József „Signum Chartam” vízjeggyűjteményében levőkkel való összehasonlítása után azt állapítottuk meg, hogy a kéziratot később, valószínűleg 1783-ban írhatta, vagy másolta le az eredetiről az alchimiát ápoló „Hermetikus Társaság” valamelyik tagja, mely társaságnak értékes könyvtára később Salabszkyhoz került.

Ha ez a kézirat az eredetinek csak egy későbbi másolata, tartalmánál fogva is megérdemli, hogy foglalkozzunk vele. Historiai eseményeket megőrkítő új adatokat nem tár elénk a kis füzetke, alkalmat ad azonban arra, hogy Bethlen Gábor fejedelemnek alchimiáról szóló véleményét megismerjük, másrészt Csáki Istvánnak, a fejedelem kamarásának őszinte bevallását tartalmazza: miképpen lopta el a fejedelemtől az aranycsinálás mesterségének titkát, Sendivogius-nak, a híres lengyel alchimistának a föld méhében rejlő „Prima materia” vagy „salniter”-nek az előállítását.

### **A kézirat külső kiállítása, tartalma, beosztásának rövid ismertetése.**

A német nyelven írott kézirat kis 8-ad rét alakú füzetet képez, melynek sarokenyvezése, a levéllemezek dús aranyozásának nyomaiból következtethetünk, hogy a művecske tulajdonosának különös értéket képezhetett. A kézirat elől 2 számozatlan levélből, 77 számozott lapból áll, melyből 76 oldal lúdtollal sűrűn teleírott. Az első levél a. oldala üres, a következő b. oldalt teljesen alchimiai solumok vízfestésű képe borítja. Az ezt követő a. oldalon színes keretben a címlap következik, melynek b. hátlapján János könyvéből való idézet s ez alatt színezett rajz látható. Csak ezek után következnek a számozott lapok 1-től egészen 77-ig. Az 1-el jelzett oldalon van az előszó (Voranschprach). A 9-ik oldalon ismét egy színes rajz következik, mely után „Hiob Cap = 37. vers 21:27” címmel alchimiai nézeteket tárgyaló sorok következnek.

A 12-ik oldalon kezdődnek Bethlen Gábor fejedelem nevezetes ajánló sorai II-ik Mátyás magyar királyhoz. A 14-ik oldalon „Ad rem” címmel Hermes Trismegistos alchimiai tételeinek tárgyalásába bocsátkozik. A 31-ik oldalon tér át az alchimiai műveletekre.

A 71-ik lapon „Avertissiment” cím alatt írja le a kézirat írója az akkori kor történelmi eseményeit, valamint azt, hogy mi módon sikerült a titkot eltulajdonítania és leírni.

## A szerzők és a mű.



égi idők misztikus világában Bethlen Gábor kimagasló erdélyi fejedelem valamint II-ik Mátyás magyar király és német császár udvartartása és uralkodására vonatkozó történeti adatokat, hivatott történészeink megírták.<sup>1</sup> És mégis, ahány új emlék akad, amely Bethlen Gábor Erdély egykori fejedelem akár politikai vagy szellemi életére vonatkozik, annyi új vonással gazdagítja a fejedelem kiváló szellemi képességét és érdeklődését a tudományok iránt, mely, amint tudjuk a históriából, udvarának legszebb ékessége volt.

A történelem megörökítette azt a tényt, hogy Bethlen korának egyik legtanultabb fejedelme volt. Egész életén át olvasott és tanult. Könyveiben szorgalmasan búvárokodott; könyvei hű kísérői, szívesen látott szórakoztatói voltak még hadjárataiban is.

Bethlen ifjú korában gyakran elkísérte Báthory Zsigmond fejedelmet utazásaiban. Egy alkalommal meglátogatták Rudolf császár udvarát is Prágában, aki pedig tudvalevőleg híres alchimista volt.<sup>2</sup>

Bethlen Gábor fejedelem uralkodása alatt történt események egynehányát, valamint a fejedelemnek II-ik Mátyáshoz intézett levelének titkos tartalmához mikénti jutását a füzet legvégén „Avertissiment” cím alatt írja le keresztszegi Csáki István Erdély egykori főtárnokának a fia, Csáki Regete ruszkan 1603-ban született.<sup>3</sup> A bécsi<sup>4</sup> és gréci<sup>5</sup> egyetemen is tanult pár évig, különben is gondos nevelésben részesült ifjút, aki a latin és a német nyelvet is jól bírta,<sup>6</sup> Bethlen Gábor fejedelem gyermekkorra óta igen kedvelte. Kitűnik ez abból is, hogy az alig 23 évében járó ifjút

<sup>1</sup> *Acsády Ignác*: Bethlen Gábor fejedelem udvara. Bpest, 1890.

<sup>2</sup> Ez Báthory Zsigmond 1596. és 97-i két prágai útja valamelyike alkalmából történt. L. Veress Endre: Bethlen Gábor fejedelem ifjúsága. Erd. Múzeum 1914. 291. l.

<sup>3</sup> *Deák Farkas*: Adatok a nagy Csáki I. életéből. Értek, a tört. tud. köréből. Tud. Akad. 1887.

<sup>4</sup> *Dr. Ötvös Agoston*: Akad. székfoglalója.

<sup>5</sup> *Deák Farkas*: Egy magyarfőúr a XVII. században. Budapest, 1883.

<sup>6</sup> *Deák Farkas*: Wesselényi Anna, özv. Csáki Istvánné életrajza és levelezése, 1875.

1625. július havában kinevezte Kolozs vármegye főispánjának. Nemsokára barátságos levélben a fejedelemtől installációjára nevével együtt meghívja.<sup>7</sup> Csáki művelt, tudományosan képzett ember volt, de eszéssége leginkább a kapzsiságig menő vagyonszerzés körül forgott. Deák Farkas,<sup>8</sup> Csáki életrajzírója, a következőképpen jellemzi őt: „Elkezdvé inasától vagy ispánjától, a társasélet minden rétegén át a fejedelemig és királyokig, akikkel ami bajoskodása volt, pedig sok volt, annak oka mindig a pénzkérdés volt, s a legtöbb esetben saját kapzsisága.” Ez nyilatkozik meg „Avertissiment”-jében is, mert, amint írja, a fejedelemnek, II-ik Mátyáshoz írott levelét azért bontotta fel, „mert hasznot vélt látni ebből.”

*Jókai Mór* egyik művében<sup>9</sup> a következőkben mutatja be Csáki kinkat: „Csáki István gróf nagyon gazdag ember volt. Hát nem hiába segített imádkozni annyit Brandenburgi Katalin fejedelem asszonynak. Mert az ám a jó imádság amit nem csak égben hallgatnak meg, hanem Bécsben is.

Ókegyelmessége, szépen elimádkozta a fejedelem asszonynak negyvenezer aranyát,<sup>10</sup> még két szép dominiómát stb.

Annál fogva sok volt neki, de nem elég.

Azért aztán mindig azon törte a fejét, hogy hogyan miféle uton-módon lehetne pénzt csinálni? De annyit, hogy mindig elég volna. Hát ennek természetesen a legrövidebb útja, és a legegyszerűbb módja az alchimia; az aranycsinálás.

Nincs ennél szebb a világon.” stb.

A kis füzet címlapja szerint a mű a Sendivogius-féle magnetumokkal (égitestekkel) foglalkozik. Lássuk ki volt ez a Sendivogius.

A XVII-ik század elején e kor adeptusai között a leghíresebb volt Sendivogius Mihály lengyel nemes.

Sendivogius<sup>11</sup> nemcsak Krakkóban a lengyel király előtt produkálta magát, aki a sikeres transmutációért a Szereszkowi báróságot adományozta, hanem 1604-ben Prágába is elment, ahol II-ik Rudolf császárnak transmutációra alkalmas tinkturát ajándékozott egy keveset.<sup>12</sup> A császár állítólag sajátkezűleg végezte a fém átváltoztatást, a transmutációt, amely oly fényesen sikerült, hogy e fölött érzett örömeiben,

<sup>7</sup> *Deák Farkas*: Jelentése az Erd. Fejedelmek leveliről. Századok, 1872.

<sup>8</sup> *Deák Farkas*: Egy magyar főúr a XVII. században. Csáki István életrajz. Budapest, 1883.

<sup>9</sup> *Jókai Mór*: Láda! Kérnek. Jösz-e? Élet és Irodalom. Kolozsvár, 1883.

<sup>10</sup> Csáki a fejedelemtől pénzének egy részét a temetés után való napokban vette magához és vitte át Almás várába.

<sup>11</sup> *Mr. Franz Minarik* in *Weldes*. Einiges von der alten Goldmacherkunst. Pharm. Post 1918. No. 103.

<sup>12</sup> *Hermann Kopp*: Geschichte der Chemie. Braunschweig, 1844.

a következő sorokat vésette egy márvány táblára. „Faciāt hoc quispiam alius, quod facit Sendivogius Polonus.”

A híres alchimistát Frigyes württembergi herceg is meghívta udvarába, s a kalandor Sendivogius fényes kísérettel vonult Stuttgartba. Itt azonban nagy szerencsétlenség érte. Egy művészetére féltékeny adeptus társa, Mühlenfels, csellel kicsalta Sendivogiuszt a városból és Kircheheimben zsoldosokkal elfogatta, akik azután megfosztották tincturájától. Csak másfél év múlva sikerült neki valahogyan kiszabadulni a börtönből. Sendivogius börtönéből kiszabadulva ismét folytatta alchimista foglalkozását, de sok csalást követett el. Az egykoron híres alchimista 1646-ban mint 80 éves aggasztán nagy szegénységben halt meg, Gravarna nevű birtokán.

Amint később kitudódott Sendivogius nem maga készítette a tinkturát, hanem azt egy Seton Sándor nevű adeptustól kapta hálából azért, mert őt a börtönből megszabadította, ahová Christián választó fejedelem záratta el Drezdában, hogy tőle az arany csinálás titkát kicsikarja. A bölcsek kövéről szorgalmasan írott soraira sokáig hivatkoztak a későbbi adeptusok, így Csákink is. (Jan Matejko „Az alchimista” című stájerországi képtárban őrzött gyönyörű festményén van megörökítve Sendivogiusnak III-ik Zsigmond lengyel király előtt végzett transmutációs jelenete. Pharm Post Wien 1978.)

A következőkben magyar fordításban közlöm az eredetileg német nyelven írott alchimiai mű szövegét. A címlap szerint a mű főleg a bölcsek köve és a Sendivogius-féle magnetekről (égitestek) szól.

Hogy a testek egymásra mágneshoz hasonló hatást gyakorolnak, különösen az alchimiában vert erős hitet.

Az alchimiai arany a föld legnemesebb és legérettebb féme. A fémeknek ugyanis megvan az a rejtett képességük, hogy a földben arannyá érjenek. „Natura semper intendit ad perfectionam auri.” Ha az ólom sokáig a földben lenne, végül természetes úton arannyá érne meg, különösen pedig a megfelelő „Planeták” (égi testek) hatására. Idő előtt, tehát éretlen állapotban véve ki a földből az ólom, az ólomércben marad.

Hanem „ubi natura, definit, ibi **ars incipit**” elvénél fogva művi, tehát alchimiai úton kell a megérlelést siettetni, befejezni.

Körülbelül ezeket a nézeteket tartalmazza az a kis füzet, amelynek címlapja és szövegének részletes ismertetésére térek át.



## Címlap.

Az előbbeni századok történetében oly ismert és rendkívül feldicsért fenséges és hatalmas erdélyi fejedelemnek Bethlen Gábornak valódi kézikönyve, amely általában az universal **R**-al<sup>13</sup> és különösen az innen megfigyelhető Sendivogius-féle mágnesekkel<sup>14</sup> foglalkozik amely eredetileg magyar nyelven íródott, később nem minden haszon nélkül németre fordította Csáki István a fejedelem kamarása.<sup>15</sup>



### Avertissement.

„Hogy az én Fenséges Uram keresztényi emlékezetre, egy valódi Adeptus,<sup>16</sup> vagy Hermetikai művészet birtokosa volt, legkevesébbé sem vonható kétségbe. Tizennyolc éves uralkodása alatt a legnehezebb csatákat nemcsak az osztrák házzal, hanem az oláh és moldva fejedelmekkel vívta és többször 30, sőt 40 ezer embert tartott szolgálatában.<sup>17</sup>

<sup>13</sup> Tinctura universalis jele, mely alatt az alchimisták sárga színénél fogva a bölcsek kövét (Lapide Philosophorum) értették.

<sup>14</sup> égítetekkel.

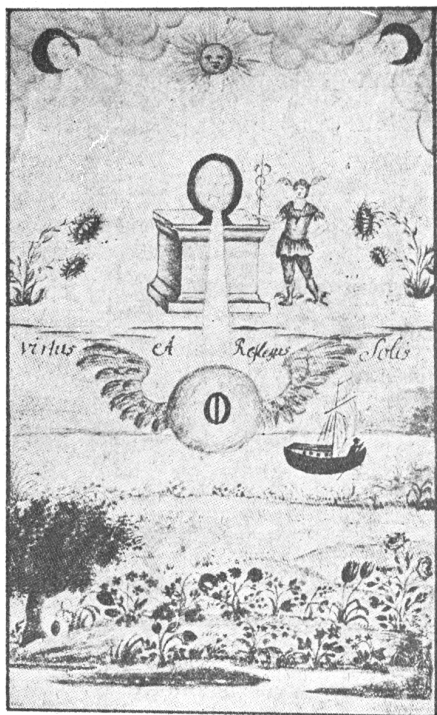
<sup>15</sup> Tárnok mester.

<sup>16</sup> Adeptusnak azokat nevezték, akik állítólag a bölcsek kövének a birtokában voltak.

<sup>17</sup> 1623-ban Ferdinánd elleni előnyomulásakor a fejedelem hada, szövetségeseivel együtt valami 40.000 emberre tehető Gindely Acsády. Bethlen Gábor és udvara: Budapest 1890; 80 lap.

Nem szólva az ajándékokról és az évi contribuációkról, amelyet az ottomán portának kellett küldenie.

Ismeretes, hogy a háború országokat és népeket tesz szegényné, s mégis a fejedelem 1621-ik évben öcsászári felségnek Sopront ajándékozta.<sup>18</sup>



Üveg-lencsén átvezetett napsugarak és mercur segítségével előállított  $\text{O}$  (nitrum-(sáletromsav.)  
Symboluma.

Egy értékes török lovat, való fejedelmi nyerget, takarót és szerszámot, egy buzogányt tiszta  $\text{O}$  -ból,<sup>19</sup> melyenek gombját értékes kövekkel berakott jaspis képezte.

<sup>18</sup> A soproni polgárok 1619. november 30-án a fejedelemnek meghódoltak. A haimburgi békealkudozásból kifolyólag pedig Bethlen ajánlatai között szerepelt, hogy Sopront, Nagyszombatot és Pozsony várát hajlandó Ferdinándnak átadni. Szilágyi Tort. Tár. 1886. 242.

<sup>19</sup> Az arany alchimiai jele.

Öfelsége a császárnénak száz darab egyszínű marhát küldött csupán tiszteletből majorjába.<sup>20</sup>

A következő 1630-ik évben meghalt a fejedelem.<sup>21</sup> Végrendelete felbontásakor<sup>22</sup> azt találták, hogy az akkori császárnak, II-ik Ferdinándnak, úgymint III-ik Ferdinand magyar király Öfelségének nem kevésbé Amurath török császárnak, mindenkinek egy értékes lovat, egyforma nyergét, felszerelést, ezek mellett még mindegyiknek 40.000 Ducatot in species.<sup>23</sup> Feleségének azonban (aki egy brandenburgi házból való hercegnő) 100.000 Ducatot aranyban, 100.000 birodalmi tallért in species és 100.000 forintot német értékben biztosított és hagyott.

Ezenkívül feleségének három uradalmat, mint özvegyi lakhelyet: Munkács, Tokaj és Fogarast,<sup>24</sup> melyet ő készpénzben vett és kifizetett.<sup>25</sup>

Továbbá arany és ezüst edényeket, ékszereket és egyéb drágaságokat, amelyek több mint fejedelmiek, királyiak voltak.<sup>26</sup> Még azt akarom megemlíteni, hogy három nagy kihallgatási sátor is volt található, mindegyik a legjobb bársonnyal kibélelve, kettő gazdag szövethől, egy pedig a legjobb keletindiai cic kelméből.<sup>27</sup> 1613-ban Mátyás Ócsászári Felség kérésére a fejedelem ezen kéziratot Bécsbe küldötte.<sup>28</sup>

<sup>20</sup> 1625-ben Bethlen újra nősülni óhajtott, s evégből nászkövetiséget küldött II-ik Ferdinánd magyar királyhoz, második leánya Cecil Renáta keze elnyerésére. E követség adta át a császárnénak a fejedelem ajándékát 100 darab magyar tehenet, 40 borjút és 30 bikát.

<sup>21</sup> A fejedelem 1629. november 15-én halt meg.

<sup>22</sup> A fejedelem 1629. augusztus 31-én írta meg végrendeletét, de csak a másolatok ősmertek. Koncz József: Bethlen Gábor végrendelete. Budapest.

<sup>23</sup> Végrendeletében csakugyan hagy, „a Római császár öfelségének egy lovat, mentül szebb és jobb találkozik az istállóban” Koncz József Bethlen G. végrendelete 9-ik lap.

<sup>24</sup> Bethlen fejedelem nejének Munkács mint nászajándék 300.000 forintba volt inscribálva, s ehez való jogát II-ik Ferdinánd is elismerte. Azonkívül Tokaj és Fogaras is az övé volt. Deák Farkas: Egy magyar főúr a XVII. században Budapest 1883.

<sup>25</sup> Bethlen végrendeletében tényleg 50.000 aranyat 50.000 tallért 500.000 forintot, mindennapi költségre pedig 20.00 aranyat hagyott nejének, dr. *Ótvös Agost*: Brandenburgi Katalin fejedelemsége. Magyar Tud. Akadémia Értesítő II. köt. 2. sz. 1861.

<sup>26</sup> A fejedelem nőnek hagyott tárgyak több százezer tallér értékű *Kemény I.*: önéletírása 141. Koncz 35.

<sup>27</sup> Ezt a három sátrat és kalika sátrat is udvarával és tornáczával együtt 1622. végén kapta Bethlen a nagy vezértől, azokért a szép német rableánykákért és gyermekekért, akiket Bethlen kedveskedésből küldött neki. Századok 1872. III Török–magyar-kori államokmánytár Akad. kiadvány 1868.

<sup>28</sup> Báthory fejedelem meggyilkoltatása után (1613.) Bethlen került a fejedelmi székbe. Mátyás némi nehézségek után kénytelen volt Erdély szabadon választott fejedelmévé elismerni.

Őfelsége erre **TR** kidolgozta és ezt ezüst kapszulában állandóan magánál hordozta. A **TR** szakértőktől 40.000 ducatra becsültetett. Hamuszürkeszínű és nagyon súlyos volt. (Valószínűleg őfelsége **TR** vulgi-val sokszorosította, vagy magával hordozta, hogy ennek valódi fekete színt adjon.)

Őfelsége ezért az én legkegyelmesebb Uramnak három megyét adott Magyarországon (élethossziglan). Engem pedig, aki a kéziratot magyarból latinra és németre fordítottam, azon kegyben részesített, hogy későbben őfelségének a Császárnak Bécsben átadhattam, melyért egy arany láncot kaptam egy rajta függő nagy mellképpel.

Mielőtt én ezen kéziratot elvittem és átadtam volna, úgy véltem, hogy először ezen keresztül meg kell jutalmaznom magamat. Bécsben néhány napig tartózkodtam és a Grabenen levő „Három horog”-hoz címzett korcsmában leírtam, majd rögtön jelentkeztem az udvarnál és azonnal bebocsáttattam. Ócsászári felségnek magas halála után, ez a művészet még egynehány császárra átöröklődött, de hogyan és miért, véteget el a fenséges osztrák háztól, nem illik kutatnom.

Csak a mindentudó Isten előtt ismeretes, mert ez adhat és ismét elvehet miután látja, hogy hasznunkra vagy kárunkra válik.

Amint az én nagyrabecsült Uram végső napjait érezte, megparancsolta, hogy titkos leveleit (melyeket azelőtt átnézett), szobája kandallójában elégessék. Valószínűleg azért, mert örökösei nem voltak. Közvetlen halála után olyan csudálatos felfordulás keletkezett Erdélyben a kormányzás miatt, hogy senkisésem tudta ki a szakács, ki a pincér, miután ezen esetből kifolyólag egyszerre hárman is felülkerekedtek s mindegyik azt hitte, neki van a legtöbb joga hozzá.

A fejedelelnő özvegyi birtokára, legjobb várába, Munkácsra ment, én pedig enyéimmel Augsburgba<sup>29</sup> mentem.

Ezt az igazságnak való adózásért, a kutatva kereső művészetnek, az utóvilágnak hagytam hátra és a nagy adományozónak akartam ajánlani.

Stephan Csáki.

János evangéliuma 16 fejelet V. 13., 14., 15.

Mikor pedig eljő amaz, az igazságnak Lelke, minden igazságra vezérel titeket. Mert nem szól önmagától, hanem, amelyeket hallánd, azokat szólja; és amelyek következendők, azokat jelenti meg néktek.

Az engemet dicsőíteni fog, mert az enyémből vészi, amit néktek jelent, mindenenk valamelyek az Atyái enyémmek, azért mondom, hogy az enyémből vészi, amit néktek meg-

<sup>29</sup> Ágoston-falva.

jelent. E világ ő általa teremtett, de e világ őtet meg nem esméré, az övéi közé jöve és az övéi őtet bé nem vevék.

### Előszó.

Az úgynevezett hermetikái philosophiában annyi féle Secta van, mint amennyi az egész világ vallásaiban található, mivel ezen művészet megkedvelője egy bizonyos subjectumba<sup>30</sup> beleszeret, és azt óhajtja, hogy mindenki azt tartsa egyedül a valódi philosophia materiának, a többit pedig elveti és ez véleményem szerint szintén egyik oka annak, hogy az ilyen isteni tudományt jelenleg olyannyira gyűlölik, csúfolják és rágalmazzák és mint legmegbizhatatlanabb művészetet piaci (kofáskodásként) szőszátyárkodásként gúnyolják, amelynek, ahogy mondják, a természetben igazi alapja nincsen, hanem csak képtelen chymériákkal,<sup>31</sup> légből kapott véleményekkel és bogaras eszmékkal foglalkozik.

Ha az összes üresfejű laboránsokat és kotyvasztókat, akikkel a világ tele van, a Hermetikusi philosophia neve alá vesszük, akkor igazuk van a raisonnueröknek,<sup>32</sup> akik úgy a társaságban, mint mindenütt a valódi chémiát moquirozzák,<sup>33</sup> mert amilyen nyomorult szénfuvók és szénpusztítók, inkább postituálják<sup>34</sup> a szent művészetet az ő kontárkodásukkal, ahelyett, hogy azt a világnak recomandálhatóvá és élvezetessé tennék. Ezidő szerint különösen visszataszító, hogy egyes züllött asszonyok is az alchimia leple alatt belelegyednek s a félvilágot bejárva csakis pénzt és szerencsét hajjszólnak a Fortuna istennőnél, sőt talán még Partieblen<sup>35</sup> közvetítéssel is foglalkoznak és önmagukat okosabbnak és sokkal tapasztaltabbnak tartják Mózes nővérénél, Mirjamnál, vagy mintha ők volnának Flamelli<sup>36</sup> élettársa, Petronella. Ilyen úton árulják mindenütt drága pénzért az ő képelt művészetüket.

Ugyanez a véleményünk azon sok ezerféle sophisticai<sup>37</sup> könyvekről is, amelyek sok recipével vannak tele, de csak álmodozásokat, képzelt véleményeket és ebből eredő csalásokat és megtévesztésre alkalmas hocus-pocusokat tartalmaznak.

<sup>30</sup> részébe, alanyi részébe.

<sup>31</sup> Chimarea- gör. chimaira. A görög mondavilágnak szörnyalakja Typhaon. Képes értelemben, mindaz, ami a valóságban nem gondolható el s csak képzelemnek születtje.

<sup>32</sup> Csipkelődőknek.

<sup>33</sup> kifigurázzák.

<sup>34</sup> Talán postituálják – bemocskolják.

<sup>35</sup> Házasság.

<sup>36</sup> *Nicolaus Flamellus* 1330-ban Pontoiseban született. Híres alchimista volt, valószínűleg 1413. halt meg. H. Schelenz: *Geschichte der Pharmacie* 1904–231.

<sup>37</sup> Hamis bölcselet.

Megbélyegzett lelkiismeretükön kívül ezek egyebet nem tudnak felmutatni ezen a világon. Jobb lenne szegény lelküknek, ha már itt kapnák meg az országból való kegyes kikorbácsolással járó méltó büntetésüket.

Ezért mindenkor Basilius Valentinus<sup>38</sup> értelmes és jól megalapozott következő kijelentéseihez csatlakozom; csak tanulj tanítványom és keresd először a természet elrejtett alapját szemeiddel és kezeiddel; úgy a dolgokról mindig okosan és igazságosan fogsz beszélni és egy megdönthetetlen sziklára fogsz építeni, mely nélkül haszontalan csevegő maradsz, akinek beszédei minden tapasztalat nélkül pusztá homokra épültek.

Aki azonban engem az ő csacsogásával, disputálásával tanítani akar, az ne tápláljon engem üres szavakkal, hanem tapasztalatokkal kell bizonyítania, melyek nélkül nem vagyok köteles szavainak hitelt adni. Én nem hallgatok meg semmiféle csacsogót, aki nem saját tapasztalataiból beszél, mert az ilyeneknek a beszédei éppen úgy vannak megalapozva, mint egy vaknak az ítélete a színekről. Az ilyenek phantastikus állatkörben mozognak, az ő lámpásaik halványodnak, mert a természet világosságából semmit sem értenek; mert ezen természeti világosság az Isten titkos gyertyája, amelyet ő ezen NB.<sup>39</sup> elemekbe tűzött, amely ég, de láthatatlan, mert sötét helyen van tartva; minden természeti, test egy fajtája a fekete vagy sötét laternának,<sup>40</sup> amely világosságot hordoz magában, azonban láthatatlan, mert a materiának durvaságától elhomályosodik; ezen világosságnak a hatása minden anyagban megjelenik, azonban ezt sokan vagy tagadják, vagy nem is követik. A nagyvilág a naptól kapja életét és a világosságot; és ahogyan ezen tűz távol, vagy jelen van, aszerint virágozik vagy szárad el minden a világon; saját testünkön tapasztaljuk és tudjuk, hogy ameddig az élet tart, egy állandó forrás van bennük, ezért izzadunk és ezért párolognak bőrnyílásaink és ahogy megérintjük kezünkkel bőrünket, érezhetjük forróságunkat, amely szükségképen egy zárt tűzből vagy fényből származik. Ez a tűz és fény sehol sem található olyan mennyiségben és tisztaságban, mint a Materiában, amelyet az arabok Halicalinak neveznek, Hali-tól, ami a legmagasabbat, calop pedig jót

<sup>38</sup> Basilius Valentinus a XV. sz. második felében élt szerzetes, aki a bölcsek kövéről verses könyvet írt: több alchimiai munkát hagyott hátra.

<sup>39</sup> NB. valószínűleg, ☉ N ☉ melyet a zsidók Isten symbolumának egyikeként használtak; egy másik volt pl. a Penkagramon; egymásba fűződő háromszög. ✨ Opus de Cabala seu symbolica receptio et verbo mystifico. Francofurt 1672.

<sup>40</sup> Lámpás.

jelent; de a latinok hibásan *Sal alcali-nak*<sup>41</sup> írják. Ez a lényeg általános hordozója az NB szellemnek; ez meg van áldva és felülről telítve van NB fénnel, ezért a Magusok egy fénnel és isteni lényeggel telített lepecsételt háznak nevezik, NB az a hely, ahol ez bőségesen és valóban feltalálható; mégis azt vallják az igazi philosophusok, hogy ő maga is a mindenható Isten művészete és Magiája által van elvarázsolva, nem lehet sem látni, sem megfogni, még kevésbé a helyiséget, amelyben őrzik a mi NB-ént mindennap lábaink alatt van. A Materia nem a három ismert világból való<sup>42</sup> és mégis részes bennünk, de leginkább Astralis<sup>43</sup> és eterikus. Ezért ne vezetessétek magatokat tévútra, bár Sendivogius az újabb kiadású könyvének<sup>44</sup> 77 §-ban azt mondja, hogy egy újabb fém adatik, amelynek olyan ereje van, amely a többit felemésztí és ez valószínűleg az a bizonyos NB víz és talán annak az anyja, egy egyedüli anyag a humidum radicale  $\Theta$ <sup>45</sup>-is et (( nae,<sup>46</sup> amely ellentáll neki; és ezzel meg lesz javítva (készítése szerint), ha az aranyat (a Philosophusok) tizenegyszeresen keverjük vele, akkor magja folyik és szinte a halálig gyöngé lesz. Ezek alatt azt érti, hogy a fixnek (vagyis Magnetnek) afluidummal való megkeverését tizenegyszer kell megismételni, amivel ő álmában mondja, hogy eddig még senkinek sem sikerült ebből a mennyiségből tiznél többet kimérnie. (A szó előtt állóban csak szer-t értünk.) Azonban értelmesebben ír az 50-ik oldalon. Ha egy fémet (ahogy azt szándékozunk) a természetesnél sokkal nemesebbé kívánod tenni, akkor egy fémes NB természetűt kell vened és ezt férfi és nővé (folyékonyá és szilárdá) kell alakítanod, különben semmit sem fogsz elérni. (Nagyon sok dolognak van fémes természete és ennek dacára sem nem fémek, sem nem ásványok). Így jön ide-oda egy és beszél egy Solution Salis-ról és gyakran óv a közönséges fémektől és ezért is ő maga mondja a 96-ik oldalon, ne engedd magad befolyásoltatni, hogy eközben szokás szerint, silány dolgok kerüljenek be az NB philosophusok tractamentumába.

A sóról, mint főbázisról hasonlóképen mondja Sendivogius 181 oldalon, ahogy úgy, a régi, mint az új philosophosok

<sup>41</sup> a VIII. században az arab származású Géber leírja a Sal alcali készítését, amelyet ő *Clavellati* (?) hamujából és égett mész-ből állított elő. *Schelenz* Geschichte der Pharmazie. Berlin 1904.

<sup>42</sup> Talán állat, növény, ásvány világot érti.

<sup>43</sup> világegyetemes.

<sup>44</sup> Első műve 1604-ben Párisban, később „Theatrum chemicum” cím alatt Strassburgban 1681-ben jelent meg.

<sup>45</sup> Aurum = az arany jele.

<sup>46</sup> Argentum = az ezüst jele.

ezen szó nélkül nem juthattal el ezen műhöz, mivel az előbbi a kulcsa és az NB NB kezdete ezen szent tudománynak. Ez az, ami az igazságosság kapuit megnyitja, ez az, ami a pokoli börtön kulcsát bírja, ahol a kén megkötve van és ez alkotja a föld elemeit. A levegő elemeiről a 166-ik oldalon azt mondja. Ezen elemben minden anyag teljesen a tüztől van áthatva és telve van isteni erénnyel és erővel, mert ebbe van bezárva a legfőnségesebbnek a szelleme, amely a teremtés előtt a vizek fölött lebegett, a szentírás, ahogy azt beszéli és az NB. szelek szárnyain röpül. Ha tehát tényleg van NB. és hogy az Úr szelleme ebbe vezetve volt, hogy szabad akkor NB NB-ben kételkedned. Az NB isteni erejéből hátrahagyott, ez az uralkodó lakását díszíteni szokta és különösképen ezen elemet díszítette az összes teremtmények NB élő leheletével és benne van a legkülönbféle dolgok magva. Ebbe kebelezte már a teremtésnél is, a legfőnségesebb teremtő az NB NB magneticus vonzó erejét és ha ezzel nem bírna, akkor semmit sem vehetne magához a táplálékából, akkor megmaradna a mag urina alakjában és semmi sem nőne, semmi sem gyarapodna; mind ez a levegő által történik, mert ő vezetője a vizeknek. Ereje rejtve és elzárva van minden magban, magához vonza a humidum radicale-t, a tápláló és szaporító nedvességet vagyis a gyökérnedvet, ha tehát valaki jó kertész akar lenni, akkor különösen a vonzó zinket (i. e. Magnetet) éjfélkor igazítsa és állítsa be, mert így sohasem fog neki hiányozni; ebből egészen világosan láthatod, hogy a mi Sendivogiusunk nem ok nélkül kiált föl teljes csodálkozással: Oh, ami egünk! Oh, ami vizünk! Oh, ami Ő-ünk!<sup>47</sup> Oh, ami NB salniterünk,<sup>48</sup> amely a világ tengerében van, oh, ami vegetábiliánk! Oh, ami folyékony és szilárd  $\Delta$ <sup>49</sup> (vagy só), oh, ami tengervizeink haltestei, vagy faecese-i,<sup>50</sup> amely a kezeket nem nedvesíti meg, amely nélkül semmiféle teremtmény nem képes élni.

Ezúttal legyen elég mondván, hogy ez a legméltóbb elem, amelyben a mag és az élő szellem, avagy minden teremtmény lelki háza fekszik. Mert ezen éjféli vonzó polarikus birodalomban, ahogy a királyi prófeta Dávid énekelte, jóság és hűség fognak egymással találkozni, igazság és béke fognak egymással csókolódzni; hogy a földön hűség nőjön ki és az égből igazságosság tekintsen le; egy akol és egy

<sup>47</sup> mercurius.  
<sup>48</sup> hamuzsir Kal-Natr. carbonicum.

<sup>49</sup> Sulfur- kén jele.

<sup>50</sup> ürüléke.



## Ő császári felségéhez, Mátyáshoz, Magyarország és Csehország királyához intézett felirat.

Hogyha Őfelsége ezen könyvből megismerni a Praxint, akkor kétségbevonhatatlanul csodálkozni fog azon, hogy miért csináltam én azt olyan körülményesen és miért használtam fel más autorokat is, holott ezt egy néhány lapon ki lehetett volna fejteni. Ezt többféle okból tettem: először, hogy felségednek igazi fogalma nyújtsak a dolgokról, hogy az igazi *A u t o r o k a t* a hamisaktól megtudja különböztetni, nemkülönb, hogy ezeknek megtanulja írásformáit és jeleit, másodsor, hogy a jó könyvek és ezek fogalmazása által az eszemet élesítsem. Szívesen bevallom, hogy üres órámban ezen studiumok képezték legkedvesebb időtöltésemet és egész bizonyos, hogy az ember ezen tudomány által Kreaturáktól a *Crator-hoz*<sup>51</sup> vonzatik. A Praxin-ban egyszer mint felséged meg fogja találni a kulcsot, vagyis az *explicatiót*<sup>52</sup> és megfogja tanulni, hogy a Philosophusok mit értettek sokféle jelük alatt és be kell majd vallania, hogy azok nem írhattak világosabban, csak mi magasabb értelemben vettük, tehát felhasználva az alkalmat és minden igazi Phile és Adeptesek-vel együtt kiáltok Császári Felséged felé in *Sal e e s t Sal u s*<sup>53</sup> és ezért készítsen sókat, hogy liquabilesekké<sup>54</sup> váljanak. Ön sem hitte volna, hogy a föld sója ennyi sok erőt tartalmaz édes zsirjával. *Solve et coagula*<sup>55</sup> ezen kevéssorban foglaltatik az egész *Processus*, amit *Materia*-nak nevezünk és annak *praeparatio*-ja, ezért szükségesnek találtam, hogy a dolgokat minden körülményeikkel leírjam. E dologról egyébként semmi más megemlíteni valóm nincsen, csak az, hogy Fenséged saját kezüleg fogjon hozzá, hogy ezzel a tűz és annak határai között való nagy különbséget kikutassa és megismerni tanulja, aki iránt legmagasabb hódolattal vagyok.

### Ad Rem.

Hermes Trismegistus<sup>56</sup> in Sua Tabula Smaragdina<sup>57</sup>

<sup>51</sup> valószínűleg a teremtménytől a Teremtőhöz.

<sup>52</sup> magyarázat.

<sup>53</sup> Szóban az üdvösség.

<sup>54</sup> folyékonyra.

<sup>55</sup> Az alchimisták a világ alakulása szerint a *Solve* – *chaost*, *rosszabbodást*; a *Coagula* – *cosmost*, *nemesedést* tökéletesedést jelent. *Dr. Ferd. Maack*: *Das Weesen des alchemie. Würtenberg.*

<sup>56</sup> *Hermes Trismegistos*, háromszor hatalmasabb Hermes, aki az alchimisták védőistene volt. *Jamblichos* említi meg először 280-ban K. u. időben.

<sup>57</sup> *Tabula smaragdina*, a XI. században írott mű, amely útmutatásul szolgált az alchimiai műveleteknél. E művet legelőször az angol *Hortulanus* (*Gerlandus*) *jacobinus* szerzetes közölte.

mondja: A mifönn a Firmamentum-ban<sup>58</sup> (vagy a felső légkörben) van, az ugyanaz, ami lennt a földben van: (vagy ugyanazon centrált fix sóban van). Ugyanaz, ami a felső légkörben van, hogy véghez vigyék egyetlen egy dolgnak csodás műveit. Itten, ahol ő a materiáról a Alkeist-ről<sup>59</sup> és annak praeparatiójáról beszél, a nap az apja, a hold az anyja, a szél a gyomrában hordta és a föld fölnevelte.

Sendivogius ugyanazt mondja a 49-ik oldalon. A levegőben egy elrejtett élettápszer van elrejtve, amelyet északa harmatnak, nappal Aquam refactam-nak<sup>60</sup> neveznek s így ebből sokkal több cogulal,<sup>61</sup> mint amennyi hasznos lenne a világnak. (NB ezen szavakban azt értjük, hogy átmegy a szellemnek készítésébe és később ennek coagualásába).

Fölttettem magamban, hogy a két philosophiai Axiomát explicáljam és Praxim által Fölséged ferificárodik,<sup>62</sup> bizonyos, hogy ezen a kettőn csüggött az egész philosophiai törvény minden Mojzesükkel és Profétájukkal, a többi mind hiú, téves és hamis.

Hányan a keresők közül kerültek tévútra, mert az Universal szellemet nem tudták megtalálni és a meteorákra estek és azokat universalis materiának tartották. Azonban nem tagadható, hogy a meteorák nagyon sokat rejtenek magukban és magukon a nagy világszellemből, ahogyan a vitriol is, azonban, ha szétválasztásra kerül a dolog, amikor a vizet a szellemtől el akarják választani, akkor minden dolog megakad, mert ez a szellem az igazi tűz.

Sok művész megölette volna magát azért, hogy a philosophiai tűz egy külső elementáris tűz és ezen tűz, nagyon sok nagytudású embert vitt tévútra, amiről Morienus<sup>63</sup> is panaszkodik, amikor mondja, hogy dacára annak, hogy az igazi philosophiai tüzet nem ismerte meg, amíg el nem ol-

<sup>58</sup> Égbolt.

<sup>59</sup> Alkeist, helyesen *Alcahest*, amelyet Cicero Paracelsus nevezett el az angol ágostonrendi G. v. Ripley szerzetes a quintessentiája helyett a középkorban az Aristotelesi nagy elemen kívül, inkább szellemi tulajdonságokkal bíró még egy ötödik elem létezését tételezték föl, amelyet „quinta essentia” „Menstruum universale”-nak neveztek el. A testek feloldását Radicalsolutiáját is ezzel az Alcahesttel végezték. Dr. Ferd u. Maack: Das Wesen der Alchemie. Würtenberg.

<sup>60</sup> Újjáalakult víz.

<sup>61</sup> Összeverődik.

<sup>62</sup> Szerenesés lesz.

<sup>63</sup> *Morienus Romanus* a XI. században élő remete, aki Khalis szultánnal az aranycsinálás titkát minden ellenszolgáltatás nélkül közölte. Schellerz: Geschichte der Pharmacie. Berlin 1904. 22.

vasta. Artephiust,<sup>64</sup> (én azt hiszem, hogy a számnál egy zéróval többet tettek) és Artephius miután széltében-hosszában beszél erről a tűzről, végül e szavakban tör ki: Csak egyetlenegy és egyedül kútforrása van a NB élő víznek, amely a király vagy királyné lemosásának helyét körülveszi és megragadja (tehát a tűznek fiolában<sup>65</sup> és nem kívül kell lenni). Az egész műben egyébre sincs szükséged, mint az NB nedves tűzre úgy kezdetben, közepén és végén, mert ez képezi az egész művészetet.

### Hiob<sup>66</sup> Cap(itulum) 37: Vers 21:22.

A világosság, mely a felhőkben fényesen világít, most nem látszik, ha azonban a szél fúj, akkor világos lesz NB NB.

Éjfélkor arany jön félelmetes Isten dicséretére: és amit Hiób<sup>67</sup> Isten aranyának nevez, azt Paracelsius<sup>68</sup> orosz-lánnak nevezi és amennyiben mondja egy oroszlán jön északról, amely egy sast fogva tart (vagy kapja) Paracelsius itt singularisban beszél, Sendivogius és más szerzők plurarisban, vagyis több sasról, úgy mint 7:9, sőt 11, akiket elő kell vezetni, hogy az oroszlánt széttépjék, avégen azonban ismét mind elnyeli őket és uralkodik fölöttük, az elemi tűz fölött. Ez a tűz, amint mondtuk, a vízben mint a ruhájában, földben, levegőben, mineraliákban, növényekben és állatokban, az emberben, a csillagokban és az anyagokban van. Eredetileg azonban Istenben és tőle rnagától ered, mert ő a forróság és a tűz kútforrása és tőle folyik a többi creaturákhoz, folyamhoz hasonlóan (a pap által). Azonban a Mágusok csak két elnevezést adnak, mellyel az ő tűzüket megismerni lehet, ahogy ők leírják nedves és láthatatlan (és emiatt nem közönséges). Item. Azonban a philosophusok tüze láthatatlan, mondja Almadis,<sup>69</sup> mert ami művüket nem tudjuk semmi által elkészíteni, csak ami tűzük láthatatlan sugarai által.

<sup>64</sup> *Artephius* a XII. században élő arab tudományban nevezett latin alchimista volt, aki először beszél az életelixirnek nevezett aranycsinálásról. Schellenz: *Geschichte der Pharmazie* Berlin 1904. 228.

<sup>65</sup> Tartály.

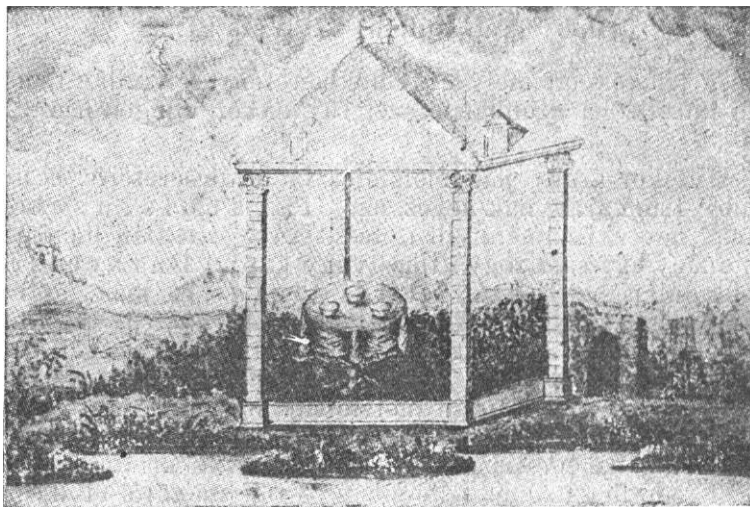
<sup>66</sup> Citatum Jób könyvéből.

<sup>67</sup> Az alchimisták írásaikban szerettek a múlt idők mistikus világában élt vallásalapítókra hivatkozni. Így hivatkoztak Jóbra, aki földért aranyat és sziklákért aranypatakokat adott. Schellenz: *Geschichte der Pharmazie*. Berlin 1904–217.

<sup>68</sup> Az orvosi kémia megalapítója, szül. 1493.

<sup>69</sup> Valószínűleg a X-ik század vége felé élt Almadim alchimista. O. V. Lippmann *Entstehung und Ausbreitung de Alchemie*. Berlin 1919–253.

Item. Ami tüzünk egy corrosivikus<sup>70</sup> tűz kezdetben, amely a mi edényünket egy felhővel vonja be, amely felhőkben ezen tűz sugarai vannak elrejtve. Ezért tápláld ezen madarat apjának tűzével és anyjának Aetherével, mert az egyik az étele, a másik az itala és ezen utóbbiak nélkül, nem éri el soha a teljes NB NB fönségét, értsd meg ezen titkot jól, mert a tűz nem táplál valóban, ha előzetesen nem táplálják, önmagában cholericus<sup>71</sup> és szá-



raz, de egy kényelmes alkalmas nedvesség. Temperálja az, NB Isteni Complexiot ad neki és felviszi a kívánt magasságra.

Item. Ex Lumen de Lumine lehetetlen, hogy a szenvedő anyagból elő lehessen állítani valamit, valami élő, teremtő és alkotó lény nélkül. Ez az alkotó lény a philosophusok tüze, egy bizonyos nedves Isteni láthatatlan forróság.

R a y m u n d u m L u l l i u m<sup>72</sup> szerint nevezzük ezt az

<sup>70</sup> Maró.

<sup>71</sup> Heves temperamentumú.

<sup>72</sup> *Raimundus Lull* (i) us 1235 (?) körül Malorcában született. Fiatal korában dorbézoló életet élt s egy alkalommal, amint szerelmese keblén rákos daganatot vett észre, megtért s akkor alakított Szent-Ferenc rendbe lépett. Missionáriusi tevékenysége közben az arabok félholtra verték. Valószínűleg az araboktól elesett alchimiai studiumok alapozták meg, az alchimiával foglalkozását. E kor legnagyobb alchimistáját „Doctor illuminatissimus”-nak is nevezték. Számos alchimiai munkát írt. Schellenz: *Geschichte der Pharm.* Berlin 1904–327.

NB napot egy tűznek és a természeti forráságot S u s t i t u e n s -nek,<sup>73</sup> mert, amit a nap forrósága a fénybányákban 1000 év alatt tesz, azt a forráság Θ vagy a természet a földön NB, egy óra alatt teszi meg.

Item. Tehát tegyél úgy fiam, hogy a szülés vagy átalakulás helyén (: i (d) e (st) magneten) az isteni erő úgy legyen megalkotva, hogy a spermaticus nedvességet földi természete helyett, egy nagyon subtilis átlátszó formába átalakíthassa. Lásd tehát itt az NB nyálkás, zsiros föld feloldását, hogy belőle egy átlátszó fenséges ♀us legyen! és ezen ♀us az a víz i(d) é (st), amelyre annyira törekszünk és ez a víz és szellem a Philosophus H e n r i c h M a d a t h a n<sup>74</sup> szelleme és tüze, amely a hatalom kulcsát képezi, amelyet a mindenható Jehovának egy emberre kellett bízni.

Item. S e n d i v o g i u s ezt a „Saturnus Urinájának (vagyis a tüzes szellemnek) nevezi, amellyel a Lunaticus és Solaricus növényeit nedvesíti. Az a bizonyos zsidó mondja, hogy ez a természetből és az Istentől van megcsinálva; Isteni, mert az Istenséggel egyesült és Isteni lényeket hoz létre az Aether az alsó kútban található, vagyis azon lényben, amelyet az arabok a fehér só virágjának neveznek. Valójában a sóból született, mert a só a gyökere és a megjelölt sós helyeken található (értsd a Magnetet).

A philosophusok az ő mineralikus fajuknak nevezik, mert úgy nő, mint az összes vegetábiák (i. e.), mert már a születése órájában vannak levelei és gyümölcse.

### Zoroaster<sup>75</sup>-Prestor-áról.

A föld tele van inteligentiával, avagy szellemmel, amely a természet hatására hajlik és alkalmas; amely intelligencia a magasabb természettől lesz megindítva, egy, hogy az alacsonyabb intelligencia a felsővel egyenlő. Ez az intelligencia, vagy szellem egy elnevezés, amelyet a kiváló Zoroaster talált fel, amint hogy azt a Julianus Chaldiér magyarázva tolmácsolta. Ez a név onnan ered, hogy én égek és villámot vagy egy égő forgószelet jelent, de a mi Chaldeusunk értelmében ez a szó az élet tűzszellemét jelenti. Ez a

<sup>73</sup> Talán substituens – helyettesítő!

<sup>74</sup> Talán 1350. körül élt Madhara, akinek 16 philosophiai rendszere között a mercur is fel volt véve. E. Otto von Lippmann. Entstehung u. Ausbreitung der Alchemie. Berlin 1919.

<sup>75</sup> Zoroaster 800 évvel K. e. élt vallásalapító. Követői tűzimádók s a magicus művészet hívei voltak.

mindenható Istentől származó befolyás és az élő csodálatos sympathiák országából jön és ez Praester NB. vonzó természetéből jönnek; NB. ez egy szellem, amely csodákat képes véghez vinni és most lássuk lehetséges e hozzá férközni.

Úgy képzeljétek el őt, hogyha egy épületből egyik követ a másik után akarád letörni, a végén a földig jutnánk, amelyre alapozva van; épen így van a magiában is; hogyha egy természetes testet feltárunk s annak minden részét egymástól külön választjuk, végül a Prester-hez érünk, amely Isten gyertyája és titkos világossága, végül azt mondom, hogy a magia nagy és legmagasabb titka az, hogy ezt a Prestert növeljük és NB, hogy őt a nedves világos éterbe állítsuk, amelyet az Isten azon feltevással teremtett, hogy vele a tüzet temperálja, mert a szellem a tüzet használja fel ahhoz, hogy vele a testet megtisztítsa, megmossa és végül Isteni halhatatlan természetre hozza; ne tartsa ezt lehetetlennek. A felvilágosodott Arnd<sup>76</sup> ismerte fel nagyon jól, hogy kell elválasztani a világosságot a sötétségtől, vagy az átkot az áldástól.


Amennyiben az igazi kereszténységről szóló könyve 4 kötetének I capitulusában egészen világosan ír, nem kevésbé a következő 3 cap. 14 és 15-ban írva bizonyítja, hogy minden dolog külső signaturával van megjelölve, de a belső az igazi, vagyis azaz Essens. Fennebb mondtuk, hogy a magnetot a sóban találjuk meg, vagy sós helyeken kapható, ezt több a u t h o r r a l próbálni teljesen szükségtelen, mert a természetben semmiesem vonzza protmumant csak az Alcalia-k és különösen a nitrum, azon okokból, mivel levegőből veszi az eredetét, amit látni lehet a Salpeter plantá-ban,<sup>77</sup> amelyekben a mindenféle Saliák a levegőnek vannak kitéve és abból kapják az életüket és növekedésüket. Ezt az a r g u m e n t u m o t valószínűleg senkisép tudja megdönteni, mivel mindennap és mindenkinek tudva van és szemei előtt áll. Csak ezen egyedüli rész felett elmélkedjünk, amiről Glauberus concentratus-ban<sup>78</sup> is olvasható, aki minden creaturából egy Salpeter előállítására tanít. Épen ezen author magyarázta meg teljesen és tökéletesen Theophrastusunknak a nitrum-ra vonatkozó jövendölését.

<sup>76</sup> Valószínűleg *Arboldus Villanovanus* a XIII. sz.-beli alchímista, ki egyik munkájában a bölcsek kövének fiatalító erejéről ír.

<sup>77</sup> Salétrom tartalmú növények.

<sup>78</sup> *Glauber* született 1604-ben Karlsbadban. Hires chemikus volt, aki számos chemiai cserebomlás révén nyerhető vegyületet már ösmert és előállított volt Sal Glauberit- Natr. Sulfuricum. 1654-ben megjelent Pharmacopeea spagyricában magyarázta tanait.

Henricus Nollius<sup>79</sup> határozottan mondja, hogy a materia fizica, nem egyéb, mint a nitrum (jobban nitrum Aetherium). Stahl<sup>80</sup> udvari tanácsos a materia med. első részének pag. 206. végén mondja, az utóvilág egykoron el fogja ismerni, hogy a nitrumban micsoda erő van elrejtve. Azonban, amilyen nagy különbség van a közönséges nitrum között, épen olyan nagy különbség van az égi és a konyhai tűz között, mert a közönséges elemi tűz pusztító és mindent maga felé hajtó. A naptűz azonban tápláló és figirend,<sup>81</sup> mert hatását felülről fejtí ki, ebből következik, hogy a két tűz éppen a contrariumot<sup>82</sup> cselekszi és az nagyon notabena landó.<sup>83</sup> A materiáról és annak készítéséről lásd a Chemiai holdvilág Authorját és különösen annak előszavát.

Az előbbi szöveghez visszatérve tudva van, hogy Sendivogius kémiai művészetének fundamentuma az ő magnetjának vagy Chalybs-ának,<sup>84</sup> az úgynevezett acéljának igazi megismerésén és valódi fogalmán alapszik. Amely utóbbi alatt azonban kétségkívül a levegőből regenerált Nitrum-Aethereo-aetereum-át érti. Máshol a mi (i) (d) e (st) a Phil-ok Salamoniae-jának nevezi. Item a mi Phi-ok ♀-jának; amely azonban arról biztosít, hogy azt semmi más által, mint az ohomogeniti-kus,<sup>85</sup> vagy hasonló magnetje által lehet elnyerni és ez, mondja ő, a régi Philosophusok materiája. Ebből kell vened, ami létezik és mégsem látható (i) (d) e (st) ⊕  le,<sup>86</sup> addig, amíg a művészeket tetszik. Ez, mondja továbbá, a mi harmatunknak az NB vize. Az NB a Phil. nitrumból lesz kivonva, amely által minden anyag növekszik és szaporodik. Az ő matrix-a<sup>87</sup> centrum sol vel Lunae (a nap vagy a hold középpontja, úgy az égié, mint a földié (NB, hogy mi legyen ezen két centrum, azt jól meg kell tanulnod. Hogy érthetően elmondhassam,

<sup>79</sup> Henricus Nollius a XVI. század elején élt. Philosophiai és theologiai tanulmányok elvégzése után nemsokára a Giesseni akadémia tanára lett. Sokat foglalkozván az orvosi és természettudományokkal Paracelsus búzgó hívévé vált. „Systema hermeticae medicinae” és „Physica hermetica” című munkáiban sajátosság nézeteket lehet találni; így pl. azt állítja, hogy a föld középpontjában egy második nap van. Allgemeine Deutsche Biographie Band 23.

<sup>80</sup> Stahl a phlogiston elmélet megalapítója szül. 1659-ben Aurbach-ban. Számos kémiai és gyógyszerészi munkát írt, amelyekben már közli. hogy a Salpeter számos növényben található.

<sup>81</sup> Alakító.

<sup>82</sup> ellenkezőjét.

<sup>83</sup> Megjegyzendő.

<sup>84</sup> Chalys – görögül – acél.

<sup>85</sup> közös származású.

<sup>86</sup> nitrum spirituale jele.

<sup>87</sup> anyja.

mondja továbbá ugyanott); Ibidem, a mi magnetünk, amelyet itt NB calybsnek neveztem. NB. a levegő a nitrosusos földnek a hasában szüli a magnetot. A magnet azonban, ha valóban NB preparálva van, szüli, vagy megjelenti a levegönket. Értsd nitrosus formában. Az atrahált<sup>88</sup> víz által, amely az etherikus nitrososumnak a ruhája avagy a szállítója. Én ezzel – mondja ő – kifejtettem neked az igazságot, NB kérd csak az Istent (mert ez egy kémikusnak fölötte szükséges), hogy föltevésedben szerencsét adjon; itt van aztán Hermes szavainak értelme (ami annyi sok könyvben van citálva, de amiket nagyon rosszul, értelmetlenül alkalmaznak). Ahol mondja, hogy az apja (vagyis az égi Astral sóé) a nap, az anyja a hold és a szél (vagy a levegő) ez ezt a hasában vagy a testében hordta, azaz aSalalcali-t, amelyet a Philosophusoknak Sal Amonaic-nak vegetabilének is neveztek a Magnetia testében elrejtve.

Pag 33 mondja: van még egy másik Calybs is (amelyet ezzel összehasonlítottunk) önmagáért teremtve a természetől (NB itt a valódi Sal Astralet érti, amely azután) a magnet által, amely sajátos természetű, de mégis a művészek kell, hogy azt elkészítsék (amelyből a napnak csodálatos sugarai) homogeni-kus erő és erény által azt előállítani tudja, amelyet annyi sok ember keresett és amely ami művünk kezdete (azaz a ♀ Ph-um). Ezt a Sal coeleste-t vagy Astrate-t és mercurialet ő ugyanott ibidem sc (ilicet) pag 33-egy (-Ph-iai) fémnek nevezi, amint az előszóban mondtuk, ezt még jobban megmagyarázza a pag 38. Az a víz azonban, (amely ugyanis ezen égi Astral sóból lesz előállítva egy fölötte tüzes  $\perp$ <sup>89</sup>) a világ menstruum kell, hogy legyen (és tehát a Solvens universalissimum), mely a luna sphaerájából és köréből lesz vonva (id est NB per attractio-nem a magnet által) annyiszor legyen rectificálva (vagy kell, hogy legyen NB p coholandó),<sup>90</sup> hogy a Solem-et calcinálni tudja (igen radicaliter solvire).<sup>91</sup> Ez az eljárás több munkát igényel nekünk, mint egy egyszerű rectificatio, mert az első solutio és coagulatioval nem érünk el semmit sem. Azonban a 6:7:8:9-ikel már célt érünk és ha így aztán mind két-két fémet, mindegyiket részlegesen felszedettük és a végén összeöntöttük, nem szabad egyiknek a másikat praecipitálni, ahogy azt általában megszokták tenni. NB ez a Ph-sok valódi Alkeist-jának főpróbája. Sendivogius úgy látszik az 53-ik oldalon, meglehetősen nyíltszívűen és világosan kifejti, amikor azt mondja: így tehát itten egy anyagod, amely értékesebb, mint az, amelyet az egész világ kinyilatkoztatott,

<sup>88</sup> vonzott, lepárolt.

<sup>89</sup> spiritus jele.

<sup>90</sup> főzendő.

<sup>91</sup> oldva.



amelyről én teljességgel azt mondhatom, hogy ez nem más, mint ami pontikus vizünk<sup>92</sup> (vagy az ebből származott fölöt-tébb tüzes szellem), amely a nap és hold által, ami Chalyb-unkból lesz kivonva a Ph. művészet révén, csodálatos módon, a művészetnek egy értelmes fia által. Nemsokára még hozzáteszi: Én mindent nyíltszívűen megmondtam, azonban (és előbb a coagulatiót) ami Salis Amoniaci-ra vonatkozó extractiót (amely ugyanis alapja és fundamentumja és következésképp az egész művészetnek főműve) s ami pontikus vizünkéből keletkező Ph-umunkat illeti, annak használatát nem olyan nyíltan (hogy minden paraszt megérthesse) tár-tam föl, mert egyedül az Istennek kell kinyilatkoztatnom. Azt mondja tehát, hogy az igazságot mondta úgy el, de nagyon burkolt-módon, tehát csak itt és ott részletenkint és rejtelmesen írta; ezért recomandálja könyvének ismételt elolvasását és nem ok nélkül, mert az egész fő mű Hermes-nél és Sendivogiusnál a magnetustól függ, amely nélkül az ő Chalybsé-t vagy a többször említett Sal Astrale-t vagy Coelestét és következésképp a tüzes Spiritust sem lehet megkapni, azért én őszintén és híven akarom megjelölni, hogy miképpen kell ezen magnethoz eljutni. Én eleinte mindég a közönséges valamit az Isteni nap tüzének különbségét értet-tem és amit írtam, azt tapasztalatból merítettem és ez nem vélemény. Akinek nincsen gyűjtőtükre (legyen az üvegből vagy homorú acélból), annak széntüzzel kell kisegítenie ma-gát, de amint már említettem volt, a két tűz között éppen contrarium<sup>93</sup> van.

### Praxim.

Rp. 2 Maas anyalugot a salétromsavfőzőktől (ez a ma-terialistáknál is kapható) és párologtasd be (a végefelé ál-landóan keverd, mert különben kifolyik) száraz sóvá, adjál hozzá száraz földet (ha a szellemet akarod megkapni, pá-rold<sup>94</sup> le **R**  $\simeq$  <sup>95</sup> egy nagy szedőbe) és izzítsd ki jól a földet a sóval, azután esővízzel a Sal fizet (vagy Alcalit) lu-gozd ki jól és tisztán filtráld és inspissáld.<sup>96</sup> NB ugyanazon edényben calcináld és azután ezt a műveletet ismételd, így nyered ki a magnetot.<sup>97</sup> Ezt a sót aztán melegen meleg mo-zsárban kell azután dörzsölni és azonnal kő, vagy üvegtá-lakba vagy csészében szétteregetni és éjfél felé a levegőre ki-

<sup>92</sup> Salétromsav.

<sup>93</sup> ellentét.

<sup>94</sup> per retortam.

<sup>95</sup> destiláld.

<sup>96</sup> sűrítsd.

<sup>97</sup> erőt.

tenni, nappal hűvös helyre tesszük (NB a legjobb időszak az aquis noxio-ban van).<sup>98</sup> Ha a magnetád a levegő által vízzé lett és teljesen feloldódott, akkor filtráld a liquort (vagy öntesd le tisztán a sedimentumáról) ha van egy gyűjtőtükröd, úgy állítsd a liquor elé és hagyd száraz sóvá elpárologni, vagy pedig egy alacsony lombikba tedd és egy fedővel szorítsd be és most szárazon  $\overline{ad}$ <sup>99</sup> le. A vizet félre lehet tenni (a további használatra). A sót, mint magnetát ismételten kitesszük a levegőnek, hogy ismét vízzé váljék és amint fentt mondtuk, a solválás, fitlrálás leöntést, coagulálást 7 és 9-szer ismételjük és ha mindezeket jól és alaposan megcsináltad, úgy vedd a kimosott magnetádat és dörzsöld el finomra és keverd el száraz földdel (vehetjük a liquort is és azt ráöntjük a száraz földre golyócskákat készítenk belőle és ismét kiszárítjuk). Egy abroncsolt retortába tesszük és szedővel kötjük össze (a legnagyobbat, amelyik csak kapható) NB és amely utóbbinak vízben kell elmerülnie és a destillálás alatt vizes kendővel kell fedve legyen. Ha minden átpárologott és szárazzá lett, akkor üzd kezdetben lassan és azután mind erősebben, míg végül vörös szellemek<sup>100</sup> nem mennek át (ha azonban a gradus ignist nem érted el, úgy hagyd el ezt). Hogyha a szedő ismét világos lett és szellemek már nem láthatók, akkor vegyél egy üvegből való dugóval ellátott erős üveget és öntsd bele a tüzes szellemet, NB az üveg ne legyen tele, mert különben azt darabokra veti szét, hanem a szellemnek az üvegben kell keringenie, NB NB. Hogyha azonban használni akarják, előbb deflegmálni<sup>101</sup> és rectificálni<sup>102</sup> kell. Az összes ehhez tartozó edényt és amik erre a célra felhasználhatók, kéznél kell tartanunk; az eszközöket egymásba kell illeszteni és jó anyaggal ellátni, nehogy munka közben kelljen ezek után járkálnunk és így eszközeinket összekeresnünk. (NB, mert ezen idő alatt, már nincsen neki teste, amelyben meg tudna nyugodni, vagy amihez kötné magát, hanem ha már tisztán deflegmáltuk attól a kevés víztől, amely az öltözéke volt, akkor nem tud nyugodni, mert már nem lett nyugalomra teremtve és nem is tud nyugalomhoz jutni mindaddig, amíg meg nem kapja a maga vagy más testét). Hideg helyen kell őrizni, nehogy valami meleg megmozgassa. A Sal fixumot ismét vízzel destillálhatjuk (avval, amely belőle már destillálva volt) kilugozzuk, filtráljuk és elpárologtatjuk.

<sup>98</sup> napj egyen ideje.





<sup>99</sup> lepárlás jele.

<sup>100</sup> gőzök (salétromsav gőzök).

<sup>101</sup> a savaknak víztől való elválasztását értették.

<sup>102</sup> tisztítani.

### Akinek füle van az hallja.

Ha a fix és az illanó jól ki van tisztítva, akkor úgy járhatunk el, ahogy akarjuk, vagyis kétféle manier<sup>103</sup> szerint. Ugyanis visszakötheti, vagy visszaváltoztathatja a <sup>104</sup> át Ral fixumra, mert ez a mindenkor illanó magnet (NB Elias Artista Grafenahg<sup>105</sup> véleménye szerint). A másik módja az, hogy veszünk tíz részt a Ph-ok Spiritu ♀ jából<sup>106</sup> és ami Sendivogiusunk előírása szerint egy rész aranyat; ha ez utóbbi megtörtént, akkor a Sal fixumot ismétleten a levegőre állíthatjuk, lesz ismét friss Alkeis-tol Atrakáljon (ez egy multiplicatioja a -nak). Mindezek tisztán kell, hogy össze kerüljenek, mert különben a tisztátlanság meggátolja a természet operációját. NB ügyelni kell tehát arra, hogy mi a Ph-usok véleménye. Sokszor azt lehet gondolni, hogy ezek egymásnak ellentmondanak, mivel az egyik nem úgy dolgozott, mint a másik, s az egyiknek nem volt olyan esze, mint a másiknak, mintahogy ezeket itten szemelláthatóan tapasztaljuk. Mert például Elias Artista a saját vagy -át<sup>107</sup> substantiában alkalmazza (és a száraz vagy készen levő -át tégelyben  $\Theta$  -al fermentálja) Sendivogius egy pontikus<sup>108</sup> vizet használ, azaz a fönnti tüzes szellemet (melyet ő hasonlóképpen  $\Theta$  -al fermentál). A két author mégis csak eléri célját, vagy centrumát de az egyik előbb, mint a másik. Közölni kellene egymásnak, hogy milyen módon kell alkalmazni ezt az említett tüzes szellemet, mert aki csinálja, arra kell hogy ügyeljen, hogy valóban megkapja azt, mert véletlenül senki sem jön reá, mert akár főzünk vele halat, vagy hust, mindig jó lesz. NB. még csak annyit mondok, hogy ügyeljen magára, aki készíti, mert ez egy tiszta világos égi tűz. Sendivogius szintén ezt akarta mondani, vagy figyelmeztetni akart, hogy vigyázva kell ezen hatalmas szellemmel eljárni és dolgozni vele, az ő szavai szerint szinte lehetetlen elhinni, hogy a szellemek a szél NB hasában ilyen erőkkel bírjanak, mert ez a valódi Spiritus mundi universalis,<sup>109</sup> amelyet ha teheted a Sal fixumra fixirozd,<sup>110</sup> vagy concentráld (s épen ez az a titok, amelyről Sendivogius mondja, hogy erről nem nyilatkozhatik, hanem Istentől kell ezt várni). Az ő szavai szerint ez többet ér, mint az egész világ és éppen ezért gondosan kell bánni vele. A mi Sendivogiusunk,

<sup>103</sup> módon.

<sup>104</sup> spiritus jele.

<sup>105</sup> ösmeretlen.

<sup>106</sup> salétromsav

<sup>107</sup> Tinctura jele.

<sup>108</sup> salétromsav.

<sup>109</sup> Salétromsav.

<sup>110</sup> Rögzíteni.

amint az az ő szavaiból kitűnik, nagyon jól értette a *gradus ignis* pag 55. A tűz a *regiment*<sup>111</sup> és ami történik, az a tűz által történik. (*Scilicet*<sup>112</sup> ennek értelmes és okos vezetése és *administrálása*<sup>113</sup> által). Az ő összeállításában nem szabad nagyon *scrupulosus*nak lenni, csak a *Phil-ok* szerint különben vízözönt rendeznénk, mely a földet a maggal együtt előntené. Hanem ha *consistentia melle a-nál*<sup>114</sup> maradunk, akkor nem fogunk könnyen tévedni. *Sendivogius* maga mondja 12-ik *Tractus*ának a végén, amikor a következőket írja:

Ha tehát azt kívánod, hogy a természetet valóban megjavítsd, úgy oldj fel egy *corpust*, amilyent akarsz; és az, ami a természettől más módon hozzájárult, azt különítsd el és tisztítsd meg és tégy folytonosan hozzá és főzd és főzd, süsd és süsd NB a természet és nem a *materia* súlya szerint, mert tudnunk kell, NBNB, a *centralikus Sal nitri* (*Scilicet – Aetherei 'ivei Ast ralis*), nem vesz föl többet a földből (vagy a *te Sal fixadból* és így *Vice-versa*), mint amennyire szüksége van, akár legyen ez tiszta, akár nem. Ha tehát most te égi – *aetherikus* sóddal a *pontikus* vizedből, vagy az igen tüzes *U*-ből a *Sal fixumodba*, mint a saját *aprobált földjébe* *concentrál*tad, akkor azt mondja, a mi *Sendivogiusunk*, amint már egynehányszor mondta volt, hogy az ilyen só többet ad, mint az egész világ. Mert nemcsak a *Solvens Universalissimum*ot *birod*, amellyel azután *metalt*<sup>115</sup> és *mineraliát*<sup>116</sup> az első *valójukban feltárhatod* és *viszszahelyezheted*, hanem *egszersmind megvan a fixus NB fixissimumod*,<sup>117</sup> amely által az összes *mineralikus és metalikus úgynevezett Δ+-ákat*,<sup>118</sup> rövid idő alatt *alakíthatod* és *tincturalissá* teheted és éppen ez az az égi só, amelyről a *Grafenhagi fémöntő dr. Helvetio-nál*<sup>119</sup> *mondotta és beszélt* NB, hogy neki csak egy *isteni sóra* és egy *silány, nem drága* (kétségkívül *sulfurikus*) *földre* van *szüksége* és akkor *evvel a tégelyben nyílt tűzön, három nap alatt, sőt később három óra alatt elkészíthetné a T-ját* vagy a *Ph-ok követ* és *evvel a sóval ad infinitum multiplikálhat*. Ugyanekkor a *fémöntő nyomatékosan mondja Helvetiusnak*, hogy *Sendivogius sötét szavaiban az igazság van elrejtve, épen mint*

<sup>111</sup> Hatalom.

<sup>112</sup> Ugyanis.

<sup>113</sup> Ellátása.

<sup>114</sup> Mézszerű állomány.

<sup>115</sup> fém.

<sup>116</sup> ásványt.

<sup>117</sup> legszilárdabb alakítód.

<sup>118</sup> Sulfur alchimiai jele.

<sup>119</sup> Dr. Helvetius.

ahogy NB a metalikus és mineralikus testekbe a mi Phl  $\mathbb{R}$  van elrejtve, elzárva. Aminthogy ez a Helvetiusnak vitulus Aureus-nak nevezett Tractamentumában a 61 és 65 pagina is megtalálható NB, Elias Artista mondotta nekem, hogy NB Sendivogius acélja (vagy Chalybs) éppen az NB mercurialis metalikus nedvessége, melynek segítségével a művész minden corrosiv<sup>120</sup> nélkül, a tűzben vagy nyílt tégyelyben a fix nap és hold sugarakat a testükből elválasztja és azután volatilikus és mercuriálist egy száraz Ph –  $\mathbb{R}$ -é alakíthatja. Ezeket ő maga mutatta meg nekem, miután, a fémek átváltoztatására egy keveset ajándékozott. A 32-ik oldalon mondja a fémöntő Helvetiusnak; ami Arkanumunk<sup>121</sup> materiáját illeti, úgy tudd meg, hogy csak két fém (valószínűleg  $\text{♂}$ <sup>122</sup> és  $\Delta$ <sup>123</sup> és  $\mathbb{R}$  ásványok (ezeknek szilárd teste) vannak, amikből ezen  $\mathbb{R}$  készül, még pedig, mivel ezekben az ásványokban  $\text{♀}$ <sup>124</sup> Ph(ilosoph)-um gyakran található, tehát mineraliákból készítjük. Én kérdeztem továbbá Helvetiustól, hogy ez milyen menstrum,<sup>125</sup> hogy üvegben vagy tégyelyben kell készíteni? Ő azt felelte, hogy a menstruum egy NB só,- vagy erény, amelyből a philosophus képes egyedül kialakítani a földi corpus metallieumot<sup>126</sup> és a solutioból vonható ki az értékes Ph-ai Elixir.<sup>127</sup> A művelet elejétől végig egy tégyelyben szabad végeznünk tűzön. (NB az ő készítése szerint) az egész művelet nem vesz több időt igénybe, mint 3–4 napot és nem kerül többbe, mint 2 tallérba; még hozzá fűzte, hogy sem az ásvány, amelyből NB sem a só, amelynek segítségével készül nem drága; ehhez fűzi Helvetius a 64-ik oldalon a következő szavakat. Ő nála maradandó emléket hagyott hátra, Paracelsus véleményét elfogadtatta velem, hogy ugyanis metalból metállal és  $\mathbb{L}\mathbb{L}$  metal által minden sallaktól megtisztított NB metalt, az élő Ph-us  $\text{O}$ , vagy  $\text{C}$  úgy az emberi, mint a fémtestek részére készíthet. Ha tehát a nevezett vendég és barát, mondja továbbá, tudta az igazi módját, hogy a BN NB-t, ezt a mennyei spirituense saltot, hogy kell készíteni és ha én a testi és földi substantiákból az ő saját materiájukban a szellemi nap és hold sugarakat összegyűjteni tudnám, akkor ő nekem tényleg a saját világosságából világosságot nyújtott, hogy megláthassam és megtanulhassam, hogyan változtathatom meg

<sup>120</sup> maró anyag nélkül.

<sup>121</sup> Titkos szer.

<sup>122</sup> vas jele.

<sup>123</sup> réz jele.

<sup>124</sup> Sulfur jele.

<sup>125</sup> Menstruum-folyadék

<sup>126</sup> fémes testet.

<sup>127</sup> A kevésbé értékes fémeket ezüstté átalakítani képes folyadékot kis vagy fehér Elixirnek, amelyik arannyá képes átváltoztatni nagy, vagy vörös Elixirnek neveztek.

az NB magneticus, minden testi fémbe per sympathiam a benső lelket. Sendivogius pag. 67. és 69-ik oldalon világos szavakkal leírja magnetáját: ennek értelmében, hogyha esik az eső, akkor az élet NB izgatott erejéből vesz el és egyesíti azt a föld NB NB Salniter-jével; és mivel a föld Salniterje egyenlő egy calcinált tartárral, úgy az ő szárazságával az NB NB levegőt magához vonza, amelyben a levegő vízzé oldódik; egy ilyen NB NB magához vonzani képes erővel bír a földnek Salniterje, amely szintén NB NB levegő volt és a földnek a zsirosságával volt egyesítve. Ennek a legfőbb sónak elkészítése praeparálása és kinyerése Sendivogius írásaiban tisztán és értelmesen van leírva, sőt még a legtitkosabb manipulatioakat is közli, amelyeket különben titokban szokott tartani. És ezt nemcsak egyedül a fönnt nevezett PH-ok írták le, hanem már több századdal ezelőtt számos Scribens<sup>128</sup> is, igaz nem olyan világosan és körültekintően. Paracelsus mondja, hogy aki nem tudja levenni a napot és a holdat a mennyboltról és a földre állítani (a Phil-ok), az a művészethez semmit sem ért. Bazilius nagyon sokszor és nyomatékosan használja a magnet szót bár nem írja le olyan körülményesen mint Sendivogius: többek között kémiai munkájában is az ősrégi zsidó rabbi Abrahám Eleázár-ról<sup>129</sup> is (kiről Nicolaus Flamellus is megemlékszik amikor mondja, hogy ha nem olvasta volna Abrahám zsidót, akkor nem tudott volna eligazodni) pag. 10 oldalán következő szavakat használva, mert tudnotok kell, hogy a legfönségesebb Isten az ő áldását megígérte és megfogja adni, hogy élvezzék az ország tartalmát és igyátok az ég harmatját. Hogy mit ért az ég harmatja alatt, a következő szavakkal magyarázza meg, mert a mi atyánk Hermes mondja: a nap (vagyis ezen mennyei víz és harmatnak) atyja hold az anyja a szél (vagy a levegő) azt a hasában hordozta (ugyanis ami NB aetherikus) Salnitri, a nagy világ űrben (Sc(ilicet) a földi levegőben található) önmagában már megvastagodott, testes lett, ami egünk pedig száraz vizet ad, amely a kezeket nem nedvesíti meg; mert ez az úr szelleme kikutathatatlan. Az NB a levegőben lebeg, ez jelenti a szárnyas kigyót<sup>130</sup> (az illanó universalis), amely által minden embert és creaturát és a föld minderi teremtését. Ez je-

<sup>128</sup> Iró.

<sup>129</sup> Állítólag létezett Abrahám Eleázár, kinek kéregpapirosra írott hieroglifás kémiai szövege a bölcsek kövének előállítását tartalmazta. Schellenz: Geschichte d. Pharm. 231 Berlin 1904.

<sup>130</sup> A kettős szárnyas és szárnyatlan kigyó, sárkány, zöld száron virító kettős (fehér és piros) lilium, Hermes madara, Diana galambja, Egyszarvú stb. a sók száz egyéb mistikus név és jelek mindannyia a Materiát jelenti és ezért nevezték Myrisnymus (ezer nevű)-nek is.

lenti még a Spiritum mundi universalis (ez épen Sendivogius Chalyb-sa), ami materiánkat, amelyet a coagulált levegőből (ami fix sónk, mint ami magnetánk által) separálunk ez az a Spiritus, amelyet a harmatból (az Aqua rarefactából<sup>131</sup> kivontunk és amellyel, ami sónkat elkészítjük az alsó kígyó azonban jelenti, ami materiánkat, amely mindenütt található, vagyis a szilárdabb és közön-



ségesebb nitrumot (és ez földi). Mivel pedig a földben már coagulálva van (és menyei is) ezen menyei aetherikus sóból veszi eredetét ez az igazi Terra Adamica et virginia.<sup>132</sup> Ha ugyanis minden földi tisztátlanságtól a művészet által megszabadított és hogyha tudjuk még, hogy mi az, hogy ez az a vegetabilikus gyökerek között is még található; tartalmazza a Spiritum universale-t pedig nem mineralis, nem vegetalis, sem nem animalis.

Ez az NB NB, egy magnet, amely magához vonza a

<sup>131</sup> Ritkított-destillált víz.

<sup>132</sup> Ádám szűz földje.

Protmust? (ez a ☿) Universi és ezáltal a fehér mesterek echaosává lesz. Kedves testvérek! Jegyezzétek meg magatoknak a nagy titkot, amely mindenkor szétrombolja a NB NB időtlent, a tökéleteset, de ismét visszahozza (az első kezdetébe), vagyis eredeti természetűvé alakítja vissza, amely kettőt azután *benefitio caloris*-sal,<sup>133</sup> egy elsőrangú medicinává lehet áthasonlítani, mivel az összes semina és forma *essentialis omnium rerum ad celos de luto-tól*<sup>134</sup> függenek, azért a metallumra is a *radius astrorum* tamquam parte formali<sup>135</sup> a földben születnek. A mi ősatyáink az összes metallumok generatioját examinálták, amely akkor ugyanis ez (*h a c*) *aqua per formam interna inspissata*<sup>136</sup> állanak. Vegyétek tehát a lábatok alatt fekvő (*Sc(ilicet)* a *Sal fixumot*) földből és azt, amit lábbal taposunk *Hermes* mondása szerint *Inferius est sicuti Superius*.<sup>137</sup> Akarjátok tehát kedves testvérek ezen boldogságot élvezni és akarjátok e az égnek ezen harmatjából inni és meg akarjátok e kapni a szárnyas kígyót (vagyis menyei astralikus – aetherikus sőt), úgy akkor azt egy másikkal szárnytalannak vagyis a saját *fix* sójával kell táplálnotok, hogy a felső NB az alsóval összekapcsolódjék.

A *Rabbi*, akit *Sámuel Baruch*-nak<sup>138</sup> neveznek s aki még öregebb *Ábrahám Eleázárnál* szinte ugyanígy beszél, amikor pag. 7 a következőket írja: mert neked a földből egy semmit kell csinálnod, vagyis levegőt és vizet, gőzt és füstöt kell coagulálnod a földet? Ismét egy chaossá alakítsd annyiszor, amíg a szellem saját alakjában és *paretikus couleur-ben*<sup>139</sup> meg nem jelenik, mert a testek (a *fix* só) vizet adnak; ha már megtaláltad a semmit (az aetherikus szellemet), amely valamivé (vagyis egy menyei sóvá) lett. A világunk felfoghatatlan, nekem és neked is és minden teremtménynek, azonban az életet adja és sokasít és eltart engem és téged. Ez az a dolog, amelyet *Tubalkain*<sup>140</sup> (minden *chemikusok* és *Phil-ok*, bölcsesség ősapja) az előbbi figura alatt lerajzolt, amelyhez írja *Baruch*: a fölső kígyó a *Spiritus mundi* a legnedvesebb, de egyszersmind a legfélelmetesebb, s amely mindent megöl és a természetnek minden formáját magához ragadja. Ő minden és mégis semmi, így van neked egy és kettő, amely

<sup>133</sup> meleg segítségével.

<sup>134</sup> minden dolog magja és formája a csillagos égtől függ.

<sup>135</sup> a csillagok sugaraitól, mint alaki részüktől.

<sup>136</sup> ezen besűrűsített vízből, benső alakjuk által.

<sup>137</sup> Az alsó olyan, mint a felső.

<sup>138</sup> Kr. u. II. sz. élt alchimista. Schellenz: *Geschichte der Pharm.* Berlin 1904.

<sup>139</sup> pompázó színben.

<sup>140</sup> *Tubalkain*, a vas és érc feldolgozásának első mestere, a biblia szerint. Schellenz: *Geschichte der Pharmazie.* Berlin 1904.



a harmadikat és a negyediket magában hordja. Ez a legillanóbb (a természetben) és a legszilárdabb (a valódi készítése szerint, úgy, ahogy itten őszintén lett leírva) ez a NB tűz, ami mindent eléget és minden ki és bezár; főzd ezen tüzet a tűzzel, amíg megáll úgy megkapod a legfixebbet, amely minden anyagot áthat, vagyis az egyik kígyó, megette a másikat és átváltozott egy vörös fix sárkánnyá, egy a világnak minden tüzeit megvető **TR**-ává. Az ő Zoroaster aki a vízözön után 300 évvel, tehát amint látszik még Hermes előtt élt és az említett két Rabbinusnak is tanítómestere volt, a philosophiáját sárkánybőrre aranybetűkkel írottan hagyta hátra ezen mennyei sóról egész röviden ír, azonban annak magnetikus erejéről (amelyről mi tárgyalunk) nagyon nyomtatékosan pag 45 következőképpen emlékezik meg. Ezután vesszük a caput mortuum-ot<sup>141</sup> (amely a spiritus nitrid<sup>142</sup> a lombikban visszamaradt) calcinál<sup>143</sup>, és extrahál<sup>144</sup> cum aqua pluviali-sal,<sup>145</sup> aztán az egész fix sót és ezen utóbbit solválás, coagulálás és gyöngé calcinálás által hozdd annyira, hogy már tovább ne coagulálódjék és közben őrizd a levegőtől, mert a világon egy anyag sem sóvárogja az NB NB levegőt magához vonzani annyira, mint ez a glutem,<sup>146</sup> vagy magnet, (akinek fülei vannak és hallja).

Az egész Processus és feldolgozás nagyon sokszor Recipe<sup>147</sup> alá van vetve és semmi sincsen kihagyva. Aki egy gyujtótükrőhöz juthat, hogy a szén tüze helyett, a mennyei tüzet használhassa, az elérte az igazi célját, mert ezen tűzzel minden időben alakíthat és emellett sokszorosíthat is. Aki nem képes elhinni az vegyen egy illanó ásványt tegye a tükrő elé és hagyja a focust reá hatni mindaddig, amíg nem füstölög, aztán mérd le még egyszer és akkor csodálkozással fogod tapasztalni, hogy nagyon kevés ment le a súlyából, amíg ellenben széntüzzel kevés, vagy semmitem maradt volna meg. Ugyanis a két tűz között éppen a contrarium<sup>148</sup> található. Ezen próbákkal a curiositásnak<sup>149</sup> satisfactio adatik.

Szükségesnek tartom közölni, hogy a használt anyalugra ügyelni kell, mert a salétromfőzők nagyon sok konyhasót dobnak bele, hogy több salétromot kapjanak, aminek azonban nem volna szabad megtörténni. A földet kiásni és a salétromsavat magunknak kilúgozni túl költséges lenne, tehát

<sup>141</sup> Régebbi elnevezése a kémiai műveleteknél a már fel nem használható salaknak.

<sup>142</sup> – lepárlással.

<sup>143</sup> hevítsd.

<sup>144</sup> vondd ki.

<sup>145</sup> eső víz.

<sup>146</sup> enyv.

<sup>147</sup> valószínűleg recipe.

<sup>148</sup> ellenkező.

<sup>149</sup> kíváncsiságának elégtétel adatott.

vegyetek Rp. kristályos nitrumot 3 részt egy metalikus földet egy részt barna még jobb, piros galmei<sup>150</sup> vagy zinkhamút) a kettőt keverd össze bensőleg és néhány órán át szárítsd vagy pirítsd, hogy minden nedvességet elűzzünk a salpeterből (különben azonnal kiüt a tégelyen és így a kívánt effectust<sup>151</sup> nem teszi meg). Azonnal tegyétek a compositumot<sup>152</sup> egy jó tégelybe, vessétek gyöngye tűz alá, amíg a materia együtt forr; és vigyázzatok, hogy ne essen bele széndarab, mert különben a nitrum meggyullad.<sup>153</sup> Tartsátok a tüzet csak a főzési fokon, mert ha túl erős tüzet adtok, a massa kifut a tégelyből, ezért a tüzre nagyon kell ügyelni és folytassátok a tüzelést addig, amíg a massa már nem fő, hanem csak lassan folyik és próbáljátok meg egy dróttal, hogy milyen színe van a materiának. Ha kellően figuroztuk,<sup>154</sup> akkor rózsaszínű és ha földből extraháltuk és megtartja e színét akkor igazi és jó. Öntsétek a massát egy meleg mozsárba és töltsétek össze azon melegen, mert különben a kéz alatt nedvességet atrahál<sup>155</sup> és ragadós munkát eredményez. A fix nitrummal járjatok el úgy amint az már többször elmondva volt, mert ezzel nemcsak egy fix sót kapsz, hanem egyszerűsítve specificálva egy  $\Theta\Delta$  + <sup>156</sup> és így egyszerre két principiumot nyertek, vagyis  $\Theta$ <sup>157</sup> és  $\Delta$ <sup>158</sup>. Ez a kettő a harmadiknak, az igazi  $\varphi$ -nak a képviselője. Ezeket nemcsak biztosan megkapjuk, de meg is tarthatjuk. Máskülönben egy értelmetlen erőszakos munkával (tűz által) kellene kiűzni, ami azonban nagyon okatlan cselekedet lenne.

Tehát itt felfedeztem őszintén és tüzetesen S e n d i v o g i u s n a k, oly annyira híres és annyi fáradsággal keresett universal magnetját a Chalybs-sal együtt. Mivel az igazságot három tanuval és a szentírásnak kijelentésével kell és muszáj elhinnünk, szükségtelennek és fölöslegesnek tartom, hogy még többet elsoroljak, bár azt nagyon könnyűszerrel megtehetném. Aki nem akarja elhinni cselekedjen szabad akarata szerint. Aki azonban kételkedik a leírt mód-

<sup>150</sup> a zinket tartalmazó ásvány.

<sup>151</sup> hatást.

<sup>152</sup> keveréket.

<sup>153</sup> A megolvadt salétromsókra dobott széndarab meggyúl a magas hő következtében s a nitrát oxygenjével CO<sub>2</sub>-á ég el. Ez a kísérlet még ma is szép példának szolgál a kísérleti kémiai előadásban.

Hevítéskor a salétrom megolvad, majd oxygent veszít és kaliumnitritté alakul, erősebb hevítésre kaliumoxidá alakul. Igen erőlyes oxidáló anyag. Ha faszenet dobunk a megolvadt salétromra az meggyúl és a salétrom Kaliumcarbonátá alakul.

<sup>154</sup> alakítottuk.

<sup>155</sup> vonz.

<sup>156</sup> az arany és kén jele.

<sup>157</sup> a só jele.

<sup>158</sup> a sulfur kén jele.

szereket próbálja ki, akkor el fogja hinni, hogyha ő ezen fölséges műre érdemes és ha Isten meg akarja áldani.

A dolognak megerősítésére a végén még bizonyos részt hozzáakartam fűzni, hogy mintegy a szűkkörben láthassak és lássuk a bizonyosságot is, amennyiben ezt egy művelt igazi chemikus és egy kék lábú Alborant-nak<sup>159</sup> ösmernie kell, hogy a dologhoz hozzáadjuk, vagy elvegyünk és a végén azt is tudni kell, hogy mire képes a természet?

Mert ki hitte, vagy ki tudta a chemikusok közül, hogy a Spirtus Nitri per se feloldja az aranyat (kevesen, vagy-senkisem), mondom nemcsak feloldja, de átváltoztatja (azaz a belső  $\Delta+$  ki és a külsőt be) még többet is mondok, az aranyat cinóbervörös porrá alakítja át, sőt az  $\Theta$  -at addig mesterkéli, amíg az egész corpus Dolis egy Spiritum vini Tartaratum-át<sup>160</sup> változtatja át, vagy abból extrahálja.

Ezen dolognál Ph-ikus nincsen, hanem a saját corrosivikus szelleme által történik a nitrum Incidum,<sup>161</sup> vagy kristallicum-ból,<sup>162</sup> amelyet földdel keverünk és a szabad tűzön kiűzünk, az első, vagy fehér szellemet, szokás szerint hagyjuk eltávozni, mely után a vörös jön, ezt egyedül felfogjuk. NB. ez azonban nagyon nehezen tartható el. Néhányszor a Sal Folatile<sup>163</sup> a lombik nyakában rakodott le. Ilyenformán ezen curiosításra kész anyagot, hozzáadjuk a corrosivikushoz, amit akkor fog tenni, hogyha egy Phil.-ai szokás szerint lesz elkészítve és magát és fivérét átváltoztatta és önmagát megölte és ismét életrekelte és önmagában álló és ismét figirt lett!

Basilius Valentinus ezt valamint a materiát a pag 22 a következő módon írja le: Amiben halál és élet, haldokló és feltámadó lakozik, az egy gömbölyű golyó rajta a Fortuna istennőjével aki kocsiját körül futhatja és NB NB Isten férfiának az üdvösséget és igazságot juttatja, azonban igazi szaván időleges értelemben, minden M i n d e n b e n nevezetik, az örökkévaló felett azonban a legfönségesebb az egyedüli mester és bíró.

Tíz oldalon át (59–68-ik) ugyanezeket versben énekl meg. Néhány sorban Nota alatt a fennt leírt eljárást röviden sorokban ismétli, majd újabb Nota alatt egy más eljárást közöl, amelyre ő maga megjegyzi, hogy csalás. Ezeket követi az A v e r t i s s e m e n t , melyről már előbb volt szó.

<sup>159</sup> Laborant.

<sup>160</sup> Borkő-destillatum.

<sup>161</sup> Salétrom.

<sup>162</sup> Salétrom.

<sup>163</sup> Valószínűleg a Sal volatile – ammon só.

A múlt idők misztikus világából előkerült ezen időviselt alchimiai írásos emlék arról tanuskodik, hogy szerzője ezt a művet a túlcsigázott képzelet játékainak a benyomása alatt írta meg.

Az eltulajdonított titok tartalmát részben saját nézeteivel és tapasztalataival bővíti s az alchimisták műveinek szemmeltartása mellett egészíti ki.

Végeredményben örül, hogy a „Spiritus Nitri”-t (ma salétromsavnak nevezik) sikerült előállítani, melynek megmérhetetlen becséről megvan győződve.

*Dr. "Orient" Gyula.*

